

Een zorg(e)loze oude dag op het platteland

Vergrijzing en vrijwilligerswerk op het platteland

LEI

WAGENINGEN UR

Een zorg(e)loze oude dag op het platteland

Vergrijzing en vrijwilligerswerk op het platteland

Janneke Vader

Arianne de Blaeij

Michelle van der Elst

Janneke van Dijk

Projectcode 20846

Juni 2008

Rapport 2008-038

LEI, Den Haag

Het LEI kent de werkvelden:

- Internationaal beleid
- Ontwikkelingsvraagstukken
- Consumenten en ketens
- Sectoren en bedrijven
- Milieu, natuur en landschap
- RURALE economie en ruimtegebruik

Dit rapport maakt deel uit van het werkveld Rurale economie en ruimtegebruik.

Foto: Nationale Beeldbank

Een zorg(e)loze oude dag op het platteland; Vergrijzing en vrijwilligerswerk op het platteland

Vader, J., A. de Blaeij, M. van der Elst en J. van Dijk

Rapport 2008-038

ISBN/EAN 978-90-8615-235-3; Prijs € 17

68 p., fig., tab., bijl.

Vergrijzing en veranderingen in het vrijwilligerswerk zijn twee belangrijke ontwikkelingen op het platteland, die elkaar tevens beïnvloeden. Het gat tussen vraag naar en aanbod van vrijwilligerswerk dreigt, mede door vergrijzing, groter te worden. Dit rapport beschrijft de mogelijke gevolgen van vergrijzing voor vrijwilligerswerk en informele zorg op het platteland. Hiervoor is een literatuurstudie uitgevoerd, evenals een data-analyse. Daarnaast is door gesprekken met vrijwilligers lokale kennis verkregen over de gevolgen van vergrijzing voor vrijwilligerswerk op het platteland.

An ageing population and voluntary work are two important developments in rural areas, and also influence each other. There is a danger that the gap between the demand for and supply of voluntary work will expand, partly due to the ageing of the population. This report describes the possible consequences of an ageing population for voluntary work and informal care in rural areas. To this end, a literature study was carried out, as well as a data analysis. In addition, local knowledge was acquired through interviews with volunteers, regarding the consequences of an ageing population for voluntary work in rural areas.

Bestellingen

070-3358330

publicatie.lei@wur.nl

© LEI, 2008

Overname van de inhoud is toegestaan, mits met duidelijke bronvermelding.

Het LEI is ISO 9000 gecertificeerd.

Inhoud

	Woord vooraf	6
	Samenvatting	7
	Summary	11
1	Inleiding	15
	1.1 Aanleiding	15
	1.2 Onderzoeksvraag	17
	1.3 Onderzoeksopzet	18
	1.4 Leeswijzer	19
2	Demografie van Nederland en het Nederlandse platteland	21
	2.1 Inleiding	21
	2.2 Nationale vergrijzing in cijfers	21
	2.3 Regionale vergrijzing in cijfers	23
	2.4 Vergrijzing op het platteland	24
3	Vrijwilligerswerk	33
	3.1 Inleiding	33
	3.2 Vrijwilligerswerk en informele zorg	33
	3.3 Ontwikkelingen die van invloed zijn op het aanbod van vrijwilligerswerk	39
	3.4 Vrijwilligerswerk op het platteland	43
	3.5 Verwachtingen voor de toekomst	53
4	Conclusies en aanbevelingen	56
	4.1 Inleiding	56
	4.2 De ontwikkeling van de vergrijzing op het platteland	56
	4.3 De ontwikkeling van het aanbod van vrijwilligerswerk en informele zorg	57
	4.4 Factoren die van invloed zijn op vrijwilligerswerk en informele zorg	58

4.5	Mogelijke gevolgen van vergrijzing voor vrijwilligerswerk en informele zorg op het platteland	58
4.6	Aanbevelingen	60
Literatuur en websites		63
Bijlagen		
1	Vragenlijst vrijwilligersorganisaties	66
2	Geïnterviewden vrijwilligersorganisaties	68

Woord vooraf

In het landelijk gebied is de vergrijzing sterker dan in de meer stedelijke gebieden. Vergrijzing lijkt veel invloed te hebben op de deelname aan, en de vraag naar vrijwilligerswerk. Veel organisaties zien hun vrijwilligersbestand vergrijzen en denken dat het aantal vrijwilligers in de toekomst zal dalen. De vraag groeit juist, mede door de toename van ouderen, omdat zij relatief veel gebruik maken van het werk door vrijwilligers, onder meer op het gebied van (mantel)zorg. Dit onderzoek geeft inzicht in deze twee belangrijke maatschappelijke ontwikkelingen op het platteland en hun onderlinge relatie.

Het onderzoek is uitgevoerd in opdracht van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV), directie Platteland binnen het programma Stad en Platteland. De studie is begeleid door Nico Bosma (LNV) en van advies voorzien door Joep de Hart (SCP) en Marien Borgstein (LEI). Wij danken hen voor hun inzet en betrokkenheid. Tevens willen wij de gesprekspartners van de lokale Unies van Vrijwilligers en de Zonnebloem danken voor de informatie die zij ons hebben gegeven en de tijd die zij voor dit onderzoek beschikbaar hebben gesteld.

Prof.dr.ir. R.B.M. Huirne
Algemeen Directeur LEI

Samenvatting

De leefsituatie op het platteland verandert onder invloed van diverse maatschappelijke ontwikkelingen. Twee belangrijke ontwikkelingen zijn vergrijzing en veranderingen in het vrijwilligerswerk. Het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) wil meer inzicht krijgen in de beide ontwikkelingen en hun onderlinge interactie. LNV heeft het LEI gevraagd om onderzoek te doen naar de volgende centrale vraag en deelvragen:

'Wat zijn mogelijke gevolgen van vergrijzing voor vrijwilligerswerk en informele zorg op het platteland?'

- Hoe ziet de ontwikkeling van de vergrijzing eruit op het platteland?
- Wat is de ontwikkeling van het aanbod van vrijwilligerswerk en informele zorg in Nederland en op het platteland?
- Welke factoren zijn van invloed op vrijwilligerswerk en informele zorg op het platteland en welke rol speelt vergrijzing hierin?

Het onderzoek is uitgevoerd door middel een literatuurstudie, data-analyse (Aanvullend Voorzieningen Onderzoek uit 1999 en 2003 en Culturele Veranderingsonderzoek uit 2000 en 2004 van het SCP) en gesprekken met lokale vrijwilligersorganisaties (zie bijlage 2 voor een overzicht).

Vergrijzing op het platteland

Nederland en de meeste andere landen in Europa vergrijzen. Er komen zowel in relatieve als in absolute zin meer ouderen. Deze ontwikkeling is al in de jaren twintig begonnen en bereikt zijn hoogtepunt rond 2037, wanneer circa 25% van de bevolking ouder dan 65 jaar zal zijn.

In 2005 was het percentage ouderen in plattelandsgemeenten gelijk aan het percentage in stedelijke gemeenten, terwijl het in 1995 eronder lag. De vergrijzing verloopt in plattelandsgemeenten sneller en sterker, waardoor het vergrijzingspercentage op het platteland in de toekomst hoger komt te liggen dan in stedelijke gemeenten. Deze ontwikkeling wordt beïnvloed door ontgroening doordat jongvolwassenen het platteland verlaten voor studie, werk en huisvesting en in sommige plattelandsgebieden door de komst van vutters

en gepensioneerden (migratie). Ook zal het aandeel 80-plussers in de toekomst in plattelandsgemeenten wat hoger liggen dan in stedelijke gemeenten.

Vrijwilligerswerk

Het percentage Nederlanders dat deelneemt aan vrijwilligerswerk en informele zorg (in deze samenvatting verder aangeduid als vrijwilligerswerk) loopt in de diverse onderzoeken die hier aandacht aan besteden uiteen van circa 25% tot circa 40%. Sommige onderzoeken laten een schommelende deelname zien, die door de tijd heen redelijk stabiel is. Andere onderzoeken laten een afname zien. Over het algemeen wordt er een afname van deelname in de toekomst verwacht, maar op basis van cijfers uit het verleden, is de toekomst niet goed in te schatten.

Er worden vooral vrijwilligersactiviteiten gedaan binnen de sectoren sport, cultuur en hobby, religie en jeugd. In het vrijwilligerswerk zijn jongeren en jongvolwassenen ondervertegenwoordigd. Vooral de leeftijdsgroepen 35 tot 64 jaar en 65 jaar en ouder zijn actief. Veel vrijwilligersorganisaties zien hun vrijwilligersbestanden vergrijzen.

Naast vergrijzing is een aantal andere maatschappelijke ontwikkelingen van invloed op deelname aan vrijwilligerswerk. Dit zijn onder andere individualisering, stijgend opleidingsniveau, toename aantal en aandeel allochtonen, toenemende concurrentie van andere activiteiten, arbeidsparticipatie van vrouwen, cultuurverschillen en ontkerkelijking. De diverse ontwikkelingen kunnen zowel een positief als een negatief effect op de deelname hebben.

Vrijwilligerswerk op het platteland

In de plattelandsgemeenten is een actiever en trouwer vrijwilligersleven dan in de stedelijke gemeenten. Dit lijkt ook nodig omdat er op het platteland een kleiner formeel voorzieningenaanbod is en er grotere afstanden zijn. Om een beter beeld te krijgen van het vrijwilligerswerk op het platteland is er gebruik gemaakt van twee SCP-onderzoeken: het Culturele Veranderingenonderzoek (CV 2000 en 2004) en het Aanvullend Voorzieningenonderzoek (AVO 1999 en 2003). Deze onderzoeken geven aan dat er op het platteland vaker dan gemiddeld vrijwilligerswerk wordt gedaan. Het aantal uren dat men eraan besteed is echter ongeveer gelijk. In plattelandsgemeenten zijn ouderen ten aanzien van het aantal uren het meest actief. Het deelnamepercentage lag in 2004 lager dan in 2000.

In het AVO-onderzoek is ook specifiek aandacht besteed aan informele zorg. Een behoorlijk deel van de ouderen, vooral 75-plussers (41% in 2003) ontvangt hulp. Ook blijkt dat een deel van de ouderen geen hulp ontvangt, maar daar wel behoefte aan heeft. Er zijn geen wezenlijke verschillen tussen platteland en het Nederlands gemiddelde. Een deel van de zorg wordt ingevuld door informele zorgverlening, vooral ten aanzien van 75-plussers. Op het platteland is er sprake van wat minder informele hulp dan gemiddeld.

Verwachtingen voor de toekomst

Het algemene tekort aan vrijwilligers is momenteel op het platteland kleiner dan in stedelijke gemeenten. De sector zorg en hulpverlening vormt echter een uitzondering. Daarbinnen is het tekort groter dan gemiddeld. Dit is juist de sector waarbinnen de vraag naar vrijwilligerswerk door vergrijzing zal toenemen. Het is te verwachten dat het gat tussen vraag en aanbod in de toekomst zal toenemen doordat er sprake is van meer en snellere vergrijzing en aan de andere kant diverse maatschappelijke ontwikkelingen het gemeenschapsleven in plattelandsgebieden vrijer maken waardoor men zich minder verplicht voelt tot vrijwilligersactiviteiten en informele zorg.

Mogelijke gevolgen van vergrijzing voor vrijwilligerswerk op het platteland

Ouderen hebben een aanzienlijk deel van hun gepensioneerde leven hulp en zorg nodig. Een deel hiervan wordt ingevuld door vrijwilligers. Dit zal ook in de toekomst het geval zijn. Een deel van de vraag naar hulp wordt momenteel al niet ingevuld. Met andere woorden, de vraag is groter dan het aanbod. De verwachting is dat dit gat, zeker op het platteland, in de toekomst groter zal worden. Hierdoor kan het sociale aspect van het vrijwilligerswerk onder druk komen te staan, waardoor ouderen meer in een sociaal isolement kunnen komen. Een tekort aan vrijwilligers kan ook praktische gevolgen hebben, zoals het minder of niet meer buiten komen van ouderen.

De plattelandsvergrijzing is een niet te onderschatten ontwikkeling die een zware druk gaat leggen op het vrijwilligersnetwerk. Het is van belang om goed zicht te krijgen op deze druk en de mogelijke gevolgen ervan om maatregelen te kunnen nemen.

Aanbevelingen

Er blijkt nog veel onbekend rondom de ontwikkeling van vergrijzing en vrijwilligerswerk op het platteland. Dit maakt het van belang om meer inzicht te krij-

gen in de specifieke situatie op het platteland, met een focus op de zorgbehoeften van ouderen.

Om het aanbod van vrijwilligers te kunnen vergroten zou gebruik gemaakt kunnen worden van de inzet van maatschappelijke stages en vrijwilligerswerk door het bedrijfsleven. Deze aanvulling op het bestaande aanbod kan ook bijdragen aan een imagoverbetering van vrijwilligerswerk. Daarnaast is het noodzakelijk om na te denken over een andere inhoudelijke invulling van het vrijwilligerswerk, zodat de inhoud van het werk beter aansluit bij de wensen van de potentiële vrijwilligers. Bij potentieel nieuwe vrijwilligers blijkt de voorkeur uit te gaan naar kortlopende zelfstandige projecten, waardoor het vrijwilligerswerk vrijblijvender en flexibeler wordt. Dit geldt niet alleen voor het platteland, maar voor het vrijwilligerswerk in het algemeen.

Om aan de groeiende vraag naar vrijwilligerswerk te kunnen voldoen, zou gezocht kunnen worden naar een andere logistieke invulling van het vrijwilligerswerk. Er kan bijvoorbeeld meer gebruik worden gemaakt van mobiele voorzieningen die het dalende voorzieningenniveau op het platteland (deels) kunnen opvangen. Er kan ook worden gedacht aan meer buurtcentra waarvoor er met hetzelfde aanbod van vrijwilligers meer vragers kunnen worden bediend.

Summary

A carefree (and care-free) old age in the countryside; Ageing and voluntary work in rural areas

The social situation in rural areas changes under the influence of various social developments. Two important developments are the ageing of the population and changes in the sphere of voluntary work. The Ministry of Agriculture, Nature and Food Quality wants to gain greater insight into both of these developments and their mutual interactions. The Ministry asked LEI to research the following central question and sub-questions:

'What are the possible consequences of an ageing population for voluntary work and informal care in rural areas?'

- How is the development of the ageing of the population characterised in rural areas?
- How is the availability of voluntary work and informal care developing in the Netherlands and in rural areas?
- Which factors influence voluntary work and informal care in rural areas and what kind of role does the ageing of the population play in this?

The research was carried out by means of a literature study, data analysis (Aanvullend Voorzieningen Onderzoek [Supplementary Facilities research project] from 1999 and 2003, and Culturele Veranderingenonderzoek [Cultural Change research project] from 2000 and 2004 by the Social and Cultural Planning Office [SCP]) and interviews with local voluntary organisations (see appendix 2 for an overview).

Ageing rural populations

Populations are ageing in the Netherlands and in most other countries in Europe. The number of senior citizens, both in relative and absolute terms is growing. This trend of ageing began in the 1920s and is set to peak around 2037, when approximately 25% of the population will be older than 65 years.

In 2005, the percentage of senior citizens in rural municipalities was the same as the percentage in urban municipalities; it was lower in 1995. The

ageing trend is faster and stronger in rural municipalities. As a result, the percentage of senior citizens will be higher in rural areas in the future than in urban municipalities. This development is influenced by the decline in the younger population, as young adults leave the countryside for reasons of continued education, work and housing, and in some rural areas due to the arrival of pensioners and people who have taken early retirement (migration). The number of over-80s will also be slightly higher in rural areas in the future than in urban municipalities.

Voluntary work

The percentage of Dutch citizens performing voluntary work and informal care (further also referred to as voluntary work in this summary) varies between around 25% and around 40% in the various research projects devoting attention to the issue. Some research projects show fluctuating participation that is nevertheless relatively stable over time. Other projects show a decline. In general, a decline in participation is expected in the future. However, the future cannot be predicted accurately on the basis of past figures.

Voluntary activities take place mainly within the sectors of sport, culture/hobbies, religion and youth work. Youths and young adults are underrepresented within voluntary work. The most active age groups are 35 to 64 years and over 65 years. Many voluntary organisations are seeing an ageing trend in their lists of volunteers.

In addition to ageing, there are a number of other social developments that impact upon participation in voluntary work. These include individualisation, higher educational levels, an increase in the number and proportion of non-Dutch participants, increasing competition from other activities, women's participation in the labour market, cultural differences and secularisation. The various developments can have both positive and negative effects on participation.

Voluntary work in rural areas

There is a more active and more loyal voluntary work culture in rural municipalities than in urban municipalities. This appears to be necessary because there is a reduced availability of formal facilities, and the distances are much greater. To gain a clearer impression of voluntary work in rural areas, use was made of two SCP research projects: the Culturele Veranderingenonderzoek (Cultural Change research project, CV, 2000 and

2004) and the Aanvullend Voorzieningenonderzoek (Supplementary Facilities research project, AVO, 1999 and 2003). These research projects indicate that more voluntary work is done in rural areas than average. The number of hours that people devote to voluntary work is however more or less the same. In rural communities, senior citizens are the most active in terms of the number of hours. The participation percentage was lower in 2004 than in 2000.

The AVO research project also devoted specific attention to informal care. A considerable number of senior citizens - mainly the over-75s - (41% in 2003) receive help. It also turns out that many senior citizens do not receive help, despite needing it. There are no substantial differences between rural areas and the Dutch average. Part of the care provided takes the form of informal care provision, particularly for the over-75s. There is rather less informal care in rural areas than the average.

Expectations for the future

The general shortage of volunteers is currently less in rural areas than in urban municipalities. However, the care and assistance sector forms an exception to this. The shortage is greater than average in this sector. This is precisely the sector within which the demand for volunteers will increase as a result of the ageing of the population. The expectation is that the shortfall between demand and supply will increase in the future since the population will age more and faster, while on the other hand various social developments will make community life freer in rural areas, reducing people's sense of obligation to carry out voluntary work or provide informal care.

Possible consequences of an ageing population for voluntary work in rural areas

Senior citizens require assistance and care for a considerable part of their lives as pensioners. Part of this is taken care of by volunteers. This will also be the case in the future. Part of the assistance required is already not being provided. In other words, the demand is greater than the supply. The expectation is that this shortfall will increase in the future. As a result, the social aspect of voluntary work is put under pressure. The risk therefore increases that senior citizens will become socially isolated. A shortage of volunteers can also have practical consequences, such as senior citizens not being able to go out as much, or at all.

The ageing of the rural population is a development that must not be underestimated, and will put great pressure on the volunteers' network. It is important to gain good insight into this pressure and the possible consequences in order to be able to take measures.

Recommendations

There is still a lot unknown regarding the development of the ageing of the population and voluntary work in rural areas. This means that it is important to gain greater insight into the specific situation in the countryside, with a focus on the care needs of senior citizens.

In order to be able to increase the supply of volunteers, use could be made of community service placements and voluntary work by companies. This supplement to the existing supply could also contribute to an improvement of the image of voluntary work. It is also necessary to consider an alternative substance-related interpretation of the voluntary work, so that the substance of the work links up better with the wishes of the potential volunteers. Potential new volunteers appear to prefer short-term independent projects, making voluntary work more flexible and informal. This applies not only to rural areas but also to voluntary work in general.

In order to satisfy the growing demand for volunteers, an alternative logistical interpretation of voluntary work could be sought. For example, greater use could be made of mobile facilities that could partially or fully compensate for the falling level of facilities in rural areas. More community centres could also be an option, whereby more people could be served with the same number of volunteers.

1 Inleiding

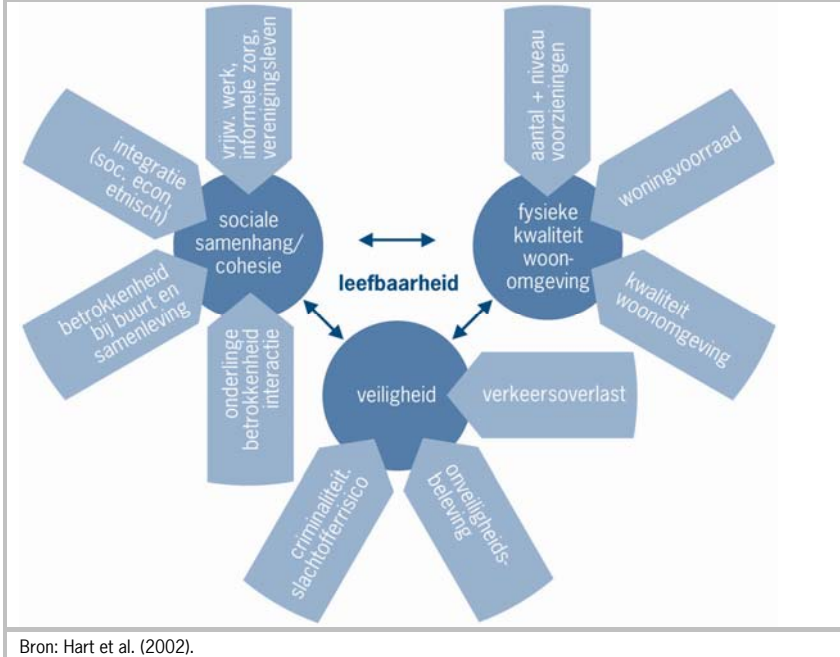
1.1 Aanleiding

Het platteland is in de laatste decennia sterk veranderd, zowel in fysieke als in sociaaleconomische zin. Denk hierbij bijvoorbeeld aan bevolkingssamenstelling, werkgelegenheid, maatschappelijke participatie en ruimtegebruik. Er zijn nog maar weinig plattelandsbewoners werkzaam in de landbouw, ook werken de meeste mensen niet meer in het eigen dorp. Steeds meer plattelandsbewoners zijn er niet geboren, maar hebben de stad verruimd voor een dorpse woonomgeving. Een laatste voorbeeld van verandering dat we hier willen noemen, is dat het aandeel ouderen groeit. Dit zijn slechts enkele maatschappelijke ontwikkelingen die momenteel spelen waardoor de leefsituatie, en daardoor de sociale cohesie, op het platteland verandert.

Sociale cohesie verwijst naar de deelname aan maatschappelijke instituties, de sociale contacten die mensen onderling onderhouden en naar oriëntatie op collectieve normen en waarden (zie figuur 1.1). Sociale cohesie kan op diverse wijzen, op verschillende niveaus (van mondiaal tot lokaal, van organisatie tot gezin) tot uiting komen. Voorbeelden van verschillend niveau zijn het gezamenlijk organiseren en vieren van een buurtfeest en een wereldwijde inzamelingsactie ten behoeve van een goed doel, zoals de tsunami-slachtoffers in 2004.

Sociale cohesie verandert door maatschappelijke invloeden. De geografische en sociale horizon van de Nederlander is in de loop der tijd verbreed en de actieradius vergroot. Verandering betekent niet vanzelfsprekend een toename of afname van sociale cohesie, maar eerder een andere vorm en een ander effect. Voor oude vormen van betrokkenheid komen nieuwe in de plaats.

Figuur 1.1**Elementen van leefbaarheid**

Er zijn verschillende definities van sociale cohesie. Ze verwijzen allemaal naar de coherentie van een sociaal of politiek systeem, de binding die mensen daarmee hebben en hun onderlinge betrokkenheid of solidariteit. De definitie waar in dit onderzoek voor wordt gekozen, betreft die van Schnabel:

'De mate waarin mensen in gedrag en beleving uitdrukking geven aan hun betrokkenheid bij maatschappelijke verbanden in hun persoonlijk leven, als burger in de maatschappij en als lid van de samenleving.' (Schnabel, 2000)

Sociale cohesie uit zich onder andere in:

- vrijwilligerswerk, informele zorg en verenigingsleven;
- integratie (sociaaleconomisch en etnisch);
- betrokkenheid bij buurt en samenleving;
- onderlinge betrokkenheid en interactie.

Binnen dit onderzoek ligt de focus op twee onderdelen van de eerste participatievorm: vrijwilligerswerk en informele zorg. Deze participatievorm wordt ook wel als de binding op mesoniveau van de samenleving aangeduid. Dit is een binding met bredere maatschappelijke verbanden dan die op het primaire (ofwel micro)niveau (die bestaat uit samenwoonrelaties en contacten met huis- en buurtgenoten en deelname aan onderwijs en arbeid) (Hart et al., 2002).

Vrijwilligerswerk en informele zorg spelen een belangrijke rol op het platteland. Ze zijn daar van oudsher sterk, onder andere door de hechtere gemeenschap en sterkere kerkelijke gezindte. Een andere verklaring voor de actievare deelname aan vrijwilligerswerk op het platteland is dat het 'geprofessionaliseerde' netwerk er minder groot is dan in de stedelijke gebieden. Desalniettemin is ook op het platteland het vrijwilligerswerk aan verandering onderhevig. Met name vergrijzing lijkt in het landelijk gebied veel invloed te hebben op de ontwikkeling in deelname aan vrijwilligerswerk. Veel organisaties zien hun vrijwilligersbestand vergrijzen terwijl de vraag ernaar groeit, met name ten aanzien van vrijwilligerswerk in de (mantel)zorg, door een ouder wordende bevolking en afname van voorzieningen.

1.2 Onderzoeksvraag

Het is voor de gehele leefbaarheid op het platteland van belang dat het vrijwilligerswerk sterk en levensvatbaar blijft. Dat wordt niet alleen gezien als een verantwoordelijkheid van de plattelandsbewoners zelf, maar ook als een collectieve verantwoordelijkheid van de overheid. Ten behoeve van de ontwikkeling van een integraal plattelandsbeleid wil het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) inzicht hebben in de interactie tussen vergrijzing en vrijwilligerswerk om te weten waar er taken voor de rijksoverheid liggen op dit terrein. LNV heeft het LEI gevraagd onderzoek te doen naar de volgende centrale vraag:

'Wat zijn mogelijke gevolgen van vergrijzing voor vrijwilligerswerk en informele zorg op het platteland?'

Om de centrale vraag te kunnen beantwoorden, worden eerst de volgende deelvragen onderzocht:

- Hoe ziet de ontwikkeling van de vergrijzing eruit op het platteland?

- Wat is de ontwikkeling van het aanbod van vrijwilligerswerk en informele zorg in Nederland en op het platteland?
- Welke factoren zijn van invloed op vrijwilligerswerk en informele zorg op het platteland en welke rol speelt vergrijzing hierin?

1.3 Onderzoeksopzet

Op basis van gegevens uit de CBS Statline databank wordt een beeld gegeven van de huidige en toekomstige demografische ontwikkelingen in Nederland en op het Nederlandse platteland. Aan de hand van een literatuurstudie zijn de begrippen vrijwilligerswerk en informele zorg uitgewerkt. Er wordt een beeld gegeven van deelnamecijfers aan vrijwilligerswerk uit divers onderzoek en ontwikkelingen die van invloed zijn op de deelname.

Er wordt op twee manieren specifiek aandacht besteed aan vrijwilligerswerk op het platteland. Enerzijds is er in kwantitatieve zin naar gekeken aan de hand van databases. Anderzijds is er in kwalitatieve zin naar gekeken door middel van gesprekken met lokale afdelingen van de Unie Van Vrijwilligers op het platteland en een gesprek met de Zonnebloem over hun ervaringen met vergrijzing en de gevolgen daarvan voor het vrijwilligerswerk en de informele zorg en hun visie op toekomstige ontwikkelingen.

Er is nagegaan of er (nationale) databases beschikbaar zijn met informatie over participatie in vrijwilligerswerk op het platteland en over vergrijzing. In de databases moeten lokale of minstens regionale gegevens aanwezig zijn om zodoende plattelandsgegevens te kunnen filteren. Voor data over vrijwilligerswerk is er bij diverse organisaties nagegaan wat voor databases er op dit terrein aanwezig zijn. Uiteindelijk zijn voor de analyse de databases van het Aanvullend Voorzieningen Onderzoek (AVO) uit 1999 en 2003 en het Culturele Veranderingenonderzoek (CV) uit 2000 en 2004 van het Sociaal- en Cultureel Planbureau geraadpleegd.¹ Deze data zijn geanalyseerd om inzicht te krijgen

---

¹ Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP), Aanvullend voorzieningen gebruiksonderzoek 1999 - AVO'99 [computerfile], Amsterdam, Steinmetz Archives (P1513).

Sociaal en Cultureel Planbureau, Aanvullend Voorzieningengebruiksonderzoek 2003 - AVO'03 [computerfile], Amsterdam, Steinmetz Archives (P1660).

Becker, J.W. Sociaal en Cultureel Planbureau, Culturele Veranderingen in Nederland 2000 - CV 2000 [computerfile], Amsterdam, Steinmetz Archives (P1525).

Sociaal en Cultureel Planbureau, Culturele veranderingen in Nederland 2004 - CV'04 [computerfile], Amsterdam, Steinmetz Archives (P1692).

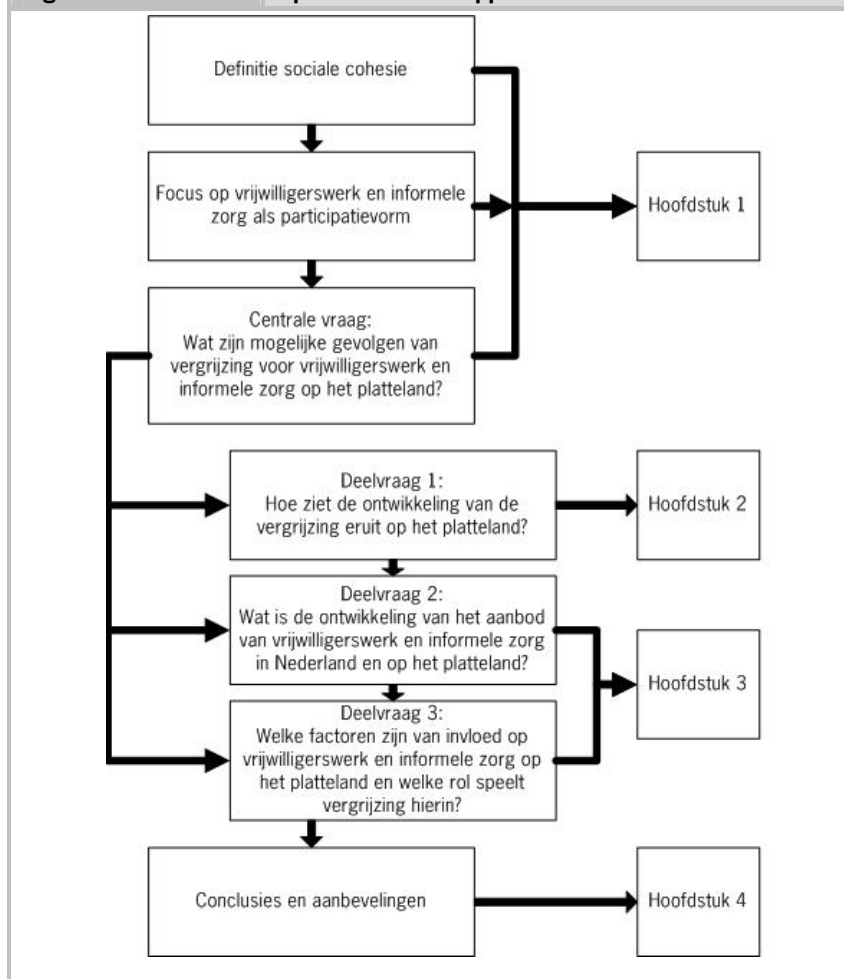
in de ontwikkelingen op het gebied van vergrijzing en op het gebied van verandering in participatie in vrijwilligerswerk op het platteland. De CV-data zijn gebruikt om inzicht te krijgen in de deelnamepercentages aan vrijwilligerswerk en informele zorg op het platteland, en om met behulp van een Multi-variate analyse te onderzoeken welke factoren zowel in Nederland als op het platteland van invloed zijn op de individuele kans op deelname aan vrijwilligerswerk. Daarnaast is met behulp van de AVO-data zowel voor Nederland als specifiek voor het landelijk gebied de vraag naar vrijwilligerswerk onderzocht. Hiervoor is gekeken naar de percentages van mensen die hulp ontvangen, en welk deel van deze hulp uit mantelzorg bestaat. Het lag buiten de scope van dit onderzoek om meer jaren te analyseren.

1.4 Leeswijzer

De opbouw van het onderzoek wordt weergegeven in figuur 1.2. In hoofdstuk 1 staat de inleiding en worden de definitie van sociale cohesie, centrale vraag en deelvragen en onderzoeksapproach beschreven. In hoofdstuk 2 wordt ingegaan op de eerste deelvraag. In dit hoofdstuk wordt een beeld gegeven van de demografische ontwikkelingen in Nederland en op het platteland. Vervolgens komen de tweede en derde deelvraag aan de orde. Daarbij wordt er zowel op nationaal niveau gekeken als op plattelandsniveau. De resultaten van de gesprekken met de lokale vrijwilligersorganisaties staan weergegeven in tekstkaders tussen de hoofdttekst. Hoofdstuk 4 bevat de conclusies. Er wordt afgesloten met een reeks van aanbevelingen.

Figuur 1.2

Opbouw van het rapport

2 Demografie van Nederland en het Nederlandse platteland

2.1 Inleiding

De Nederlandse bevolkingsgroei verloopt steeds minder snel. Vanaf de jaren negentig is er sprake van een dalende groei. Dit komt door een negatief migratiesaldo, een laag geboortecijfer¹ en een hoger wordend sterftecijfer. Op de middellange termijn (rond 2030) zal de bevolkingsomvang gaan dalen. De demografische ontwikkelingen verschillen echter per regio. Zo heeft de bevolkingsafname zich al ingezet in Limburg en is de bevolking van Flevoland tussen 1996 en 2006 nog met 35% gegroeid (CBS, 2007).

Eén van de belangrijkste demografische ontwikkelingen betreft vergrijzing. De Nederlandse bevolking veroudert geleidelijk. De veroudering is een gevolg van de relatief lange babyboom na de Tweede Wereldoorlog, een langere levensverwachting en in de laatste decennia een dalend geboortecijfer. In relatieve en in absolute zin komen er steeds meer ouderen. Deze trend wordt ook wel vergrijzing genoemd. Deze is in Nederland in 1924 begonnen. Vanaf dat moment is het aandeel 65-plussers continu gegroeid (Derks et al., 2006). Vergrijzing is niet alleen een Nederlandse trend, maar een ontwikkeling die zich overal in Europa voordoet. De komende tijd zal het aandeel en aantal ouderen naar verwachting blijven groeien. Vanaf 2010 zal deze groei zich versnellen. De vergrijzing zal rond 2037 het hoogste punt bereiken (CBS, 2007).

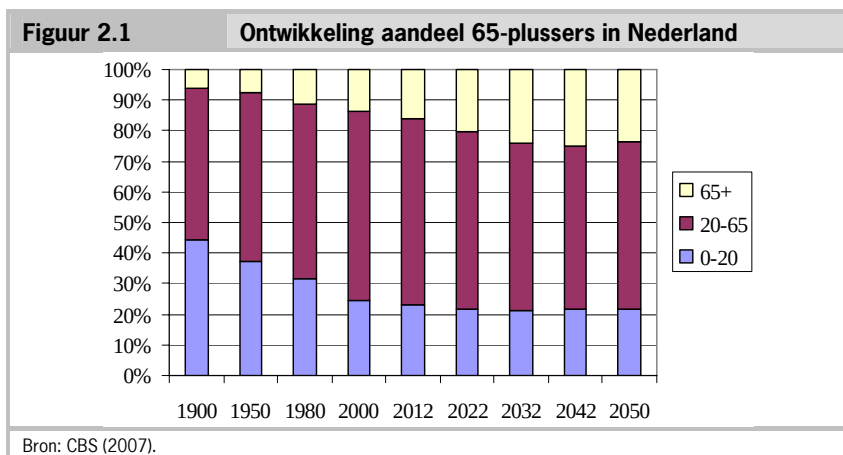
2.2 Nationale vergrijzing in cijfers

Vergrijzing wordt over het algemeen uitgedrukt als het aandeel 65-plussers ten opzichte van de totale bevolking (hoewel er in het kader van ouderen ook vaak over 55-jarigen en ouder wordt gesproken). In 2006 waren er 2,3 mln. 65-plussers in Nederland, dat is 14,3% van de totale bevolking. In 1996 was dit percentage 13,3 (CBS, 2007). In vergelijking met andere Europese landen is de vergrijzing in Nederland nog relatief laag. Kijk bijvoorbeeld naar België,

---

¹ Dit is in vergelijking met andere Europese landen nog relatief hoog.

17,2%; Denemarken, 15,2%; Duitsland, 19,3%; Verenigd Koninkrijk, 16%; en Italië, 19,7% (Eurostat, 2007). In Nederland zal de vergrijzing de komende perioden groeien tot een hoogtepunt van circa 25% rond 2037 (CBS, 2007). Figuur 2.1 laat de ontwikkelingen zien. Uit de figuur is af te lezen dat er niet alleen vergrijzing, maar ook ontgroening optreedt.

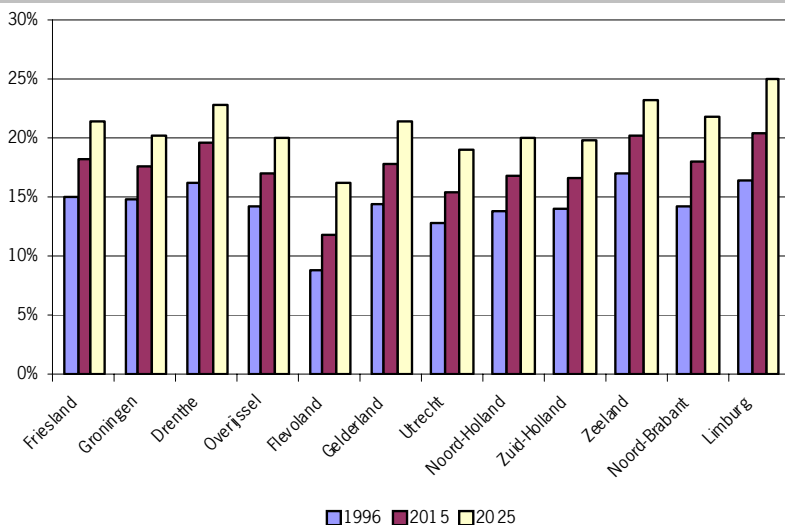
Vergrijzing kan diverse maatschappelijke gevolgen hebben. Daarbij gaat het bijvoorbeeld om de pensioenvoorzieningen, maar vooral ook om de toegankelijkheid, kwaliteit en financiële houdbaarheid van gezondheids- en ouderenzorg en om elementen als maatschappelijke participatie, zoals vrijwilligerswerk. Hierbij speelt vooral de grijze druk een rol. Dit is de verhouding tussen de 65-plussers ten opzichte van de zogenaamde 'productieve' leeftijdsgroep (20- tot 65-jarigen). De grijze druk is de afgelopen 100 jaar gestegen van zo'n 12% tot ruim 23% in 2006. Deze stijging zal zich doorzetten in de toekomst tot zo'n 47% rond 2037 en daarna weer dalen (CBS, 2007).

2.3 Regionale vergrijzing in cijfers

De vergrijzing vindt niet gelijkmatig over Nederland plaats. Er zijn regionale en lokale verschillen. Het percentage 65-plussers verschilt per provincie. De meeste provincies bevinden zich echter wel rond het nationale gemiddelde van 14%. In alle provincies neemt het absolute en relatieve aandeel toe (in Flevoland wel het absolute, maar nog niet het relatieve aandeel). Zeeland is met 17% de meest en Flevoland met 9% de minst vergrijzde provincie.

Ook in de toekomst zullen alle provincies grijzer worden en zullen er verschillen blijven bestaan (zie figuur 2.2). In 2025 zal het percentage 65-plussers in Limburg rond de 25 liggen en in Flevoland op 16. Groningen, Overijssel, Flevoland, Utrecht, Noord-Holland en Zuid-Holland zullen onder het Nederlands gemiddelde (21% in 2025) blijven, de andere provincies erboven (Huisman, 2000; CBS, 2007).

Figuur 2.2   **Ontwikkeling aandeel 65-plussers in de provincies**

Bron: CBS, Statline (2007).

2.4 Vergrijzing op het platteland

2.4.1 Inleiding

Het platteland in Nederland is divers en het is geen eenduidig begrip. In dit onderzoek sluiten we aan bij de methodiek van het CBS om platteland aan te duiden op basis van adressenomgevingsdichtheid (AOD). Het CBS onderscheidt 5 stedelijkheidsklassen, ingedeeld op basis van AOD:

- zeer sterk stedelijk (meer dan 2.500 AOD per km²)   stedelijk;
- sterk stedelijk (1.500-2.500)   stedelijk;
- matig stedelijk (1.000-1.500)   stedelijk;
- weinig stedelijk (500-1.000)   platteland;
- niet stedelijk (minder dan 500)   platteland.

De laatste twee categorieën worden door ons tot het platteland gerekend. Dit sluit ook aan bij de SCP-aanpak van *Thuis op het platteland* (Steenbekkers et al., 2006). Daarbij kan er onderscheid worden gemaakt naar gemeenten en postcodegebieden. Een gemeente kan in zijn geheel worden ingedeeld naar één stedelijkheidsklasse, maar kan op basis van postcodegebieden ook diverse stedelijkheidsklassen hebben. Zo heeft Amsterdam stedelijke en plattelandspostcodegebieden, maar wordt als geheel geclassificeerd als sterk stedelijk. Op basis van postcodegebied behoort zo'n 10% meer van het Nederlandse oppervlak tot platteland dan op basis van gemeenteniveau. Voor dit onderzoek is het overzichtelijker om voor gemeenteniveau te kiezen.

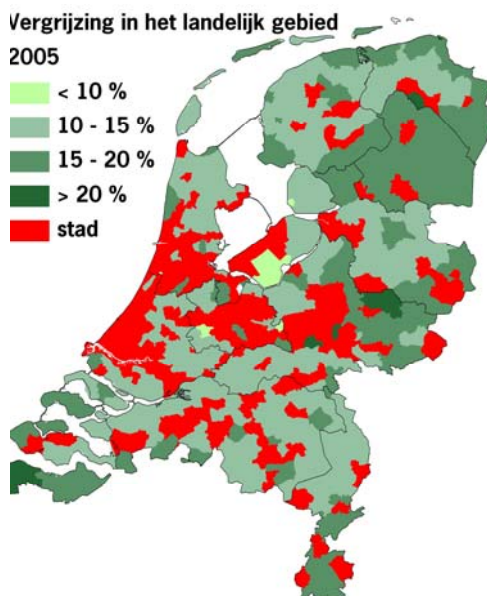
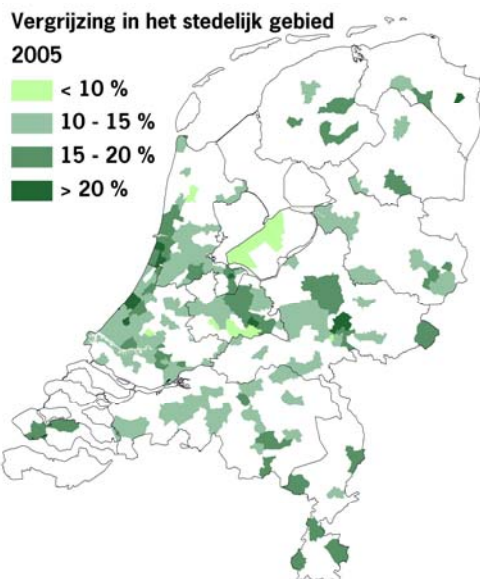
2.4.2 Overzicht van de vergrijzing

In totaal woont in 2005 ongeveer 64% van de ouderen in stedelijke gemeenten en 36% in plattelandsgemeenten (34% van de totale bevolking woont in plattelandsgemeenten). Nederland had in 2005 467 gemeenten, waarvan 305 weinig of niet stedelijk (en dus platteland). Gemiddeld ligt het percentage 65-plussers in de plattelandsgemeenten ongeveer op hetzelfde niveau als in de stedelijke gebieden (zie tabel 2.1).

Tabel 2.1		Gemiddeld percentage 65-plussers in 5 stedelijkheidsklassen in 2005
Stedelijkheidsklasse	Aantal gemeenten	Gemiddeld percentage 65+
Niet stedelijk	141	14,2
Weinig stedelijk	164	14,6
Matig stedelijk	91	14,4
Sterk stedelijk	59	14,2
Zeer sterk stedelijk	12	14,6
Bron: CBS, Statline (2007).		

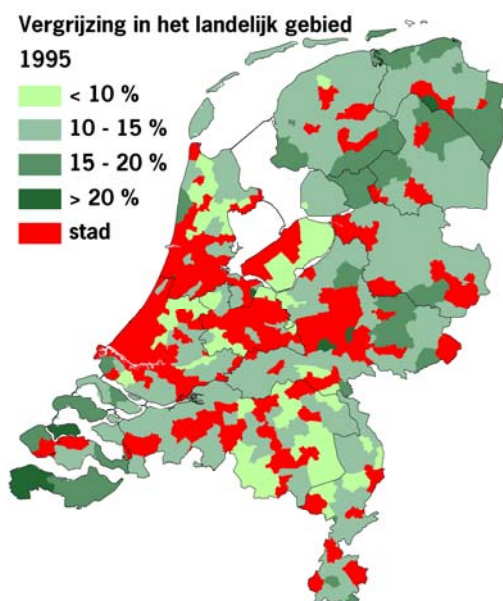
Tien jaar geleden lag het gemiddelde vergrijzingspercentage in plattelandsgemeenten onder dat van de stedelijke. De verwachting is dat de bevolking in plattelandsgebieden relatief meer zal vergrijzen dan in de stedelijke gebieden (CBS, 2007).

De volgende kaarten laten de vergrijzing voor de stedelijke gemeenten en de vergrijzing voor de plattelandsgemeenten zien in 2005. Tevens is de vergrijzing van plattelandsgemeenten in 1995 naast die van 2005 geplaatst en is de toekomstige vergrijzing op kaart gezet. De legenda geeft aan hoeveel procent van de bevolking ouder is dan 65 jaar. Zo betekent lichtgroen (<10%) dat minder dan 10% van de bevolking ouder dan 65 jaar is. De kaarten zijn gebaseerd op gegevens van CBS, Statline en gemaakt en bewerkt door het LEI. Er is uitgegaan van de gemeentekaart van 2005 (dus ook voor de kaarten van 1995 en 2025 is de gemeente-indeling van 2005 en de daarbij behorende stedelijkheidsindeling gebruikt).

De vergrijzing in stedelijke gemeenten en op het platteland in 2005
Bron: CBS, Statline (2007), GIS-bewerking: LEI (2007).

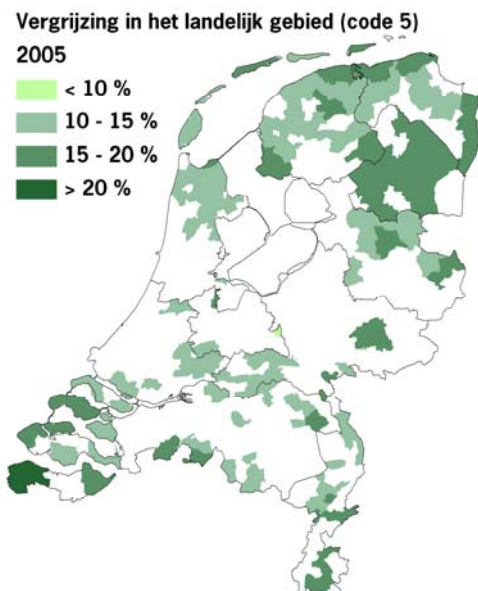
De kaarten op pagina 26 geven een beeld van de vergrijzing in het stedelijk gebied (boven) en op het platteland in 2005. De vergrijzing in de stedelijke gemeenten komt redelijk overeen met die op het platteland. Echte jonge gebieden waar het vergrijzingspercentage onder de 10 ligt, zijn er in beide categorieën nauwelijks. Er zijn aan de andere kant ook maar weinig gemeenten met een relatief hoog vergrijzingspercentage van boven de 20. Over het algemeen ligt het percentage tussen de 10 en 15. Vooral de provincie Drenthe valt op waar het platteland in zijn geheel een vergrijzingspercentage van 15 tot 20 heeft.

Vergrijzing op het platteland in 1995, platteland is stedelijkheidsklassen 4 en 5
Bron: CBS, Statline (2007), GIS-bewerking: LEI (2007).

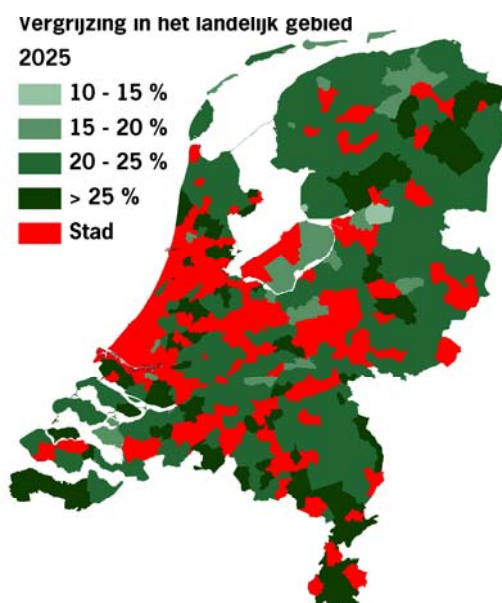
De kaart op pagina 27 geeft de vergrijzing in het landelijk gebied in 1995 weer. Door deze kaart te vergelijken met de situatie in 2005 (onderste kaart op pagina 26) blijkt dat de vergrijzing in het landelijk gebied tussen 1995 en 2005 is toegenomen. In 1995 was er nog een behoorlijk aantal 'jonge' gemeenten, terwijl deze er in 2005 nauwelijks meer waren. Ook zijn er meer donkergroene gebieden (15-20%) bij gekomen en zijn deze meer aan elkaar

gegroeid zoals in Drenthe, het zuiden van Limburg en het oosten van Gelderland en Overijssel.

Vergrijzing op het platteland, platteland is stedelijkheidsklasse 5
Bron: CBS, Statline (2007), GIS-bewerking: LEI (2007).

Vergrijzing is niet specifiek sterker in de minst verstedelijkte gebieden, zoals uit de kaart '*vergrijzing in het landelijk gebied (code 5)*' blijkt. Ook in de minst verstedelijkte gebieden (in deze gebieden is de adressenomgevingsdichtheid minder dan 500 per km², CBS stedelijkheidsklasse 5) ligt de vergrijzing in de categorieën 10 tot 15% en 15 tot 20%.

Vergrijzing op het platteland in 2025
Bron: CBS, Statline (2007); GIS-bewerking: LEI (2007).

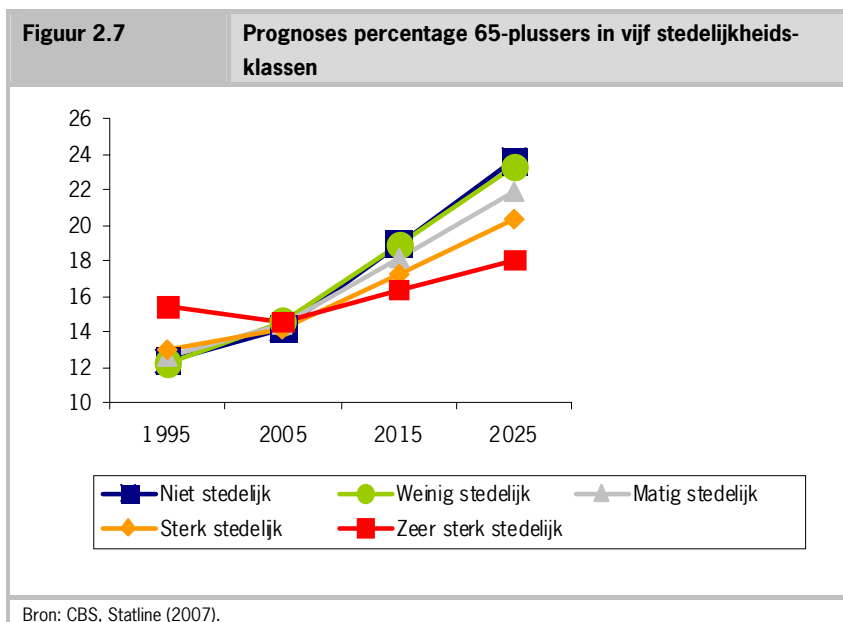
Omdat er in 2025 geen plattelandsgemeenten meer zijn met een vergrijzingspercentage dat lager ligt dan 10% en er wel gemeenten zijn met een percentage dat hoger ligt dan 25%, is de legenda van de kaart van 2025 aangepast. Analyse van de kaarten van 1995 en 2025 laat zien dat het slechts een kwestie van tijd is voordat het aantal sterk vergrijzde gebieden (20-25% en >25%) is toegenomen. Het grootste deel van het platteland heeft in 2025 een vergrijzingspercentage van 20 tot 25 en in een groot aantal gemeenten ligt het zelfs boven de 25.

2.4.3 Sterkere vergrijzing op het platteland

In tabel 2.2 staan de gemiddelde vergrijzingspercentages weergegeven voor gemeenten in de 5 stedelijkheidsklassen over de referentiejaar, terwijl van figuur 2.7 de ontwikkeling is af te lezen.

Tabel 2.2		Gemiddeld percentage 65-plussers in 5 stedelijkheidsklassen a)		
Jaar		1995	2005	2025
Stedelijkheidsklasse				
Niet stedelijk		12,4	14,2	23,7
Weinig stedelijk		12,3	14,6	23,4
Matig stedelijk		12,6	14,4	21,9
Sterk stedelijk		13,0	14,2	20,4
Zeer sterk stedelijk		15,5	14,6	18,1

a) Op basis van de gemeentelijst en stedelijkheidsklassenindeling van 2005.
Bron: CBS, Statline (2007).

Het platteland vergriest gemiddeld meer en sneller dan het stedelijke gebied. Dit heeft 2 belangrijke oorzaken: ontgroening en vergrijzing. Op het platteland vindt een sterkere ontgroening plaats dan in de meer stedelijke gemeenten. Jongvolwassenen trekken vaak weg van het platteland richting stad, onder andere vanwege studie/opleiding, werk en (goedkopere) huisves-

ting. Het aandeel 20-34 jarigen ligt in de stedelijke gebieden een stuk hoger dan op het platteland. Het aandeel van deze leeftijdscategorie in de bevolking krimpt overal, maar op het platteland is de krimp groter.

Sommige plattelandsgebieden trekken relatief veel migrerende vutters en gepensioneerden aan. Dit zorgt ervoor dat een deel van de plattelandsgebieden sneller vergrijsd dan andere delen van het platteland en de steden (Simon, in Steenackers et al., 2006).

Zowel plattelandsgemeenten als stedelijke gemeenten hebben relatief meer 'jonge' ouderen (65 tot 80 jaar) dan 'oude' ouderen (80+). In stedelijke gemeenten ligt het percentage 'oude' ouderen wat hoger. Dit percentage zal in de toekomst daar wat afnemen, terwijl het in plattelandsgemeenten min of meer gelijk blijft (zie tabel 2.3).

Tabel 2.3		Percentage 'jonge' en 'oude' ouderen binnen de verschillende stedelijkheidsklassen in 2005 en 2025 a)		
Leeftijdscategorie en jaar	65-80 in 2005	80+ in 2005	65-80 in 2025	80+ in 2025
Stedelijkheidsklasse				
Niet stedelijk	76	24	76	24
Weinig stedelijk	77	23	76	24
Matig stedelijk	76	24	77	23
Sterk stedelijk	75	25	78	22
Zeer sterk stedelijk	70	30	79	21

Bron: CBS Statline, 2007.

a) In de berekening voor 2025 is een aantal gemeenten niet meegenomen omdat de door CBS geleverde gemeentenamenlijst van 2025 niet letterlijk overeenkomt met de door CBS geleverde gemeentenamenlijst van 2005. Ook waren er geen gemeentecodes meegeleverd. De koppeling heeft dus plaats moeten vinden op basis van gemeentenaam. Daar waar de namen verschillen, heeft geen koppeling plaats gevonden. Het gaat daarbij om: Valkenburg (ZH), Stein, Laren, Beek, Rijswijk, Utrecht, Groningen, Middelburg en Den Haag. In totaal missen er daardoor bijna 200.000 ouderen in de berekening (=6% van het totaal). Gaan we ervan uit dat Stein, Laren en Beek plattelandsgemeenten zijn en de rest stedelijk dan woont 36% van de 65 tot 80 jarigen en 38% van 80-plussers in plattelandsgemeenten.

In 2005 woont 36% van 65- tot 80-jarigen in plattelandsgemeenten en 33% van de 80-plussers. In 2025 zijn deze percentages opgelopen tot respectievelijk 38 en 40. Het percentage 80-plussers stijgt binnen 4 van de 5 stedelijkheidsklassen, maar meer in plattelandsgemeenten (zie tabel 2.4).

Tabel 2.4		Percentage 'jonge' en 'oude' ouderen binnen de verschillende stedelijkheidsklassen in 2005 en 2025		
Leeftijdscategorie en jaar	65-80 in 2005	80+ in 2005	65-80 in 2025	80+ in 2025
Stedelijkheidsklasse				
Niet stedelijk	11,1	3,4	17,8	5,6
Weinig stedelijk	11,2	3,3	17,4	5,5
Matig stedelijk	10,8	3,4	16,3	4,8
Sterk stedelijk	10,3	3,5	15,4	4,4
Zeer sterk stedelijk	9,2	3,9	13,8	3,7
Bron: CBS Statline (2007).				

3 Vrijwilligerswerk

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt beschreven wat de in dit onderzoek gehanteerde definitie van vrijwilligerswerk en informele zorg is. Op basis van literatuur en bestaande databestanden wordt er een beeld gegeven van deelnamecijfers aan vrijwilligerswerk en ontwikkelingen die van invloed zijn op de deelname. Daarna wordt een beeld geschetst van het vrijwilligerswerk en de informele zorg op het platteland. Het geheel wordt verder onderbouwd door middel van tekstkaders waarin de ervaringen uit de praktijk van lokale Unies van Vrijwilligers en de Zonnebloem worden beschreven.

3.2 Vrijwilligerswerk en informele zorg

In dit onderzoek verstaan wij onder vrijwilligerswerk: *niet-betaalde en niet-verplichte werkzaamheden in georganiseerd verband ten behoeve van anderen, een organisatie of de samenleving*. Er moet onbetaald werk worden verricht in georganiseerd verband. Enkel lidmaatschap van een organisatie is niet voldoende (Govaart et al., 2001; Schuyt et al., 2007). Vanuit bestaande definities is een aantal criteria af te leiden waar vrijwilligerswerk aan moet voldoen. Zo moet het werk van algemeen maatschappelijk belang zijn, mag het geen winstoogmerk hebben en mag het niet concurreren met betaald werk. Afhankelijk van de schaal van een organisatie en het aantal vragers kan werk in het ene geval vrijwilligerswerk zijn terwijl er in een min of meer vergelijkbare situatie wel voor wordt betaald (Claassen en Welling, 2006).

Daarnaast is het niet altijd duidelijk wanneer werk voldoet aan de eis voor vrijwilligerswerk dat het aanvullend moet zijn en niet mag concurreren met betaald werk. Zo wordt iemand die in de stad in de bibliotheek werkt meestal betaald, terwijl dit op het platteland vaak een vrijwilligersfunctie is.¹

---

¹ Er bestaan alternatieve voorstellen om vrijwilligerswerk te definiëren (Claassen en Welling, 2006). De reden dat wij hier niet voor kiezen, is omdat beschikbare data het beste onder de 'oude' definitie past.

Informele zorg wordt omschreven als zorg die aan een hulpbehoevende wordt gegeven door één of meer leden uit zijn of haar directe omgeving, waarbij de hulpverlening rechtstreeks voortvloeit uit de sociale relatie en niet wordt verleend in het kader van een hulpverlenend beroep of vanuit georganiseerd vrijwilligerswerk (Boer, 2007). Onder deze omschrijving valt *mantelzorg, vrijwillige zorg en burenhulp*. Mantelzorg vloeit voort uit een persoonlijke relatie met de zorgvrager. Het gaat om extra zorg (meer dan in een persoonlijke relatie gebruikelijk is) die familie, vrienden, enzovoort verlenen aan personen met fysieke, verstandelijke of psychische beperkingen in hun familie, huishouden of sociale netwerk. Mantelzorgers kiezen meestal niet bewust voor het verlenen van zorg, maar rollen er als vanzelfsprekend in (Nitsche et al., 2004). Vrijwilligers in de zorg hebben bij aanvang ervan geen persoonlijke betrekking met de zorgvrager. Zij doen hun werkzaamheden vanuit een georganiseerd verband. Burenhulp ligt als zorgvorm tussen vrijwilligerswerk en mantelzorg in. Alle vormen van informele zorg spelen een rol in dit onderzoek. In de literatuur en beschikbare data is de definitie van informele zorg niet altijd even strikt. Vaak is beroepsmatige hulp en vrijwilligerswerk niet volledig van elkaar te onderscheiden. Dit is ook niet het geval in de door ons gebruikte data.

3.2.1 Vrijwilligerswerk en informele zorg, cijfers

Binnen diverse onderzoeken wordt en is aandacht besteed aan vraag en aanbod van vrijwilligers. De verschillende onderzoeken laten een divers beeld zien aan deelnamecijfers. De verschillen kunnen gebaseerd zijn op onderzoeksmethoden, steekproef, leeftijden in de steekproef, definities en onderzoeksvragen. Ieder onderzoek heeft een andere focus, waardoor ten aanzien van verschillende aspecten veel bekend is over vrijwilligerswerk. Er kan echter geen landelijk gemiddelde worden gegeven ten aanzien van aanbod en vraag. Er zijn twee min of meer tegenstrijdige tendensen uit de onderzoeken af te leiden:

- deelname aan vrijwilligerswerk schommelt maar blijft over de tijd redelijk stabiel;
- deelname aan vrijwilligerswerk neemt af.

Tabel 3.1 geeft deelnamecijfers van aanbieders van vrijwilligerswerk afkomstig uit verschillend onderzoek.

Tabel 3.1		Percentage Nederlanders actief in vrijwilligerswerk volgens vier enquêtes				
Jaar Enquête	1995	2000	2004	2005	2006	
Onderzoek Culturele Veranderingen in Nederland (CV) (16+ jaar)	29	28	24		25	
Tijdsbestedingsonderzoek (TBO) vragenlijst (15-74 jaar)	46	35		33		
Tijdsbestedingsonderzoek (TBO) dagboekje (15-74 jaar)	31	25		25		
Geven in Nederland (GIN) (18+ jaar)		37	41		42	
Permanent onderzoek levenssituatie (POLS) (18+ jaar)		45	43			
Bron: Dekker et al. (2007), tabel 2.1; p. 30-31.						

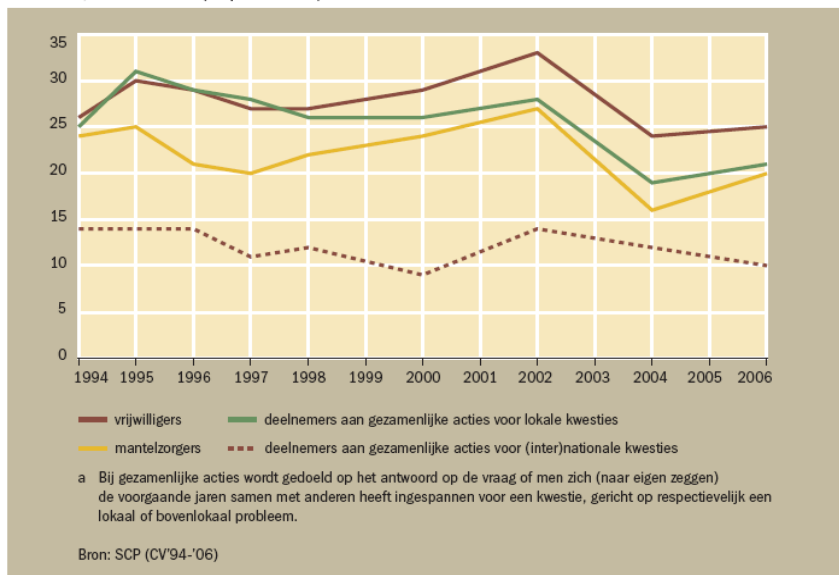
Figuur 3.1 geeft het percentage mensen aan dat volgens het Onderzoek Culturele Veranderingen in Nederland op de één of andere manier deelneemt aan vrijwilligerswerk en mantelzorg. Het aandeel vrijwilligers ligt daar op 25% (in 2006) en het aandeel mantelzorgers op 20%. Tussen 2002 en 2004 is er sprake geweest van een grote afname. Daarna groeide het percentage weer licht.

Nederlanders geven in het Tijdsbestedingsonderzoek van het SCP van 2005 zelf aan gemiddeld genomen circa anderhalf uur per week aan vrijwilligerswerk ten behoeve van familie, verenigingen en vrijwilligersorganisaties te besteden. Het percentage Nederlanders dat überhaupt aan vrijwilligerswerk doet is volgens dit onderzoek afgenomen van 46% in 1995 naar 33% in 2005 (zie tabel 3.1).

Ook het onderzoek Geven in Nederland besteedt een hoofdstuk aan vrijwilligerswerk. In dit onderzoek wordt het aandeel Nederlanders dat jaarlijks actief is als vrijwilliger geschat op 42%.

Figuur 3.1**Deelnemers aan vrijwilligerswerk, informele hulp en gezamenlijke acties (overgenomen uit Bijl, 2007: p.201)**

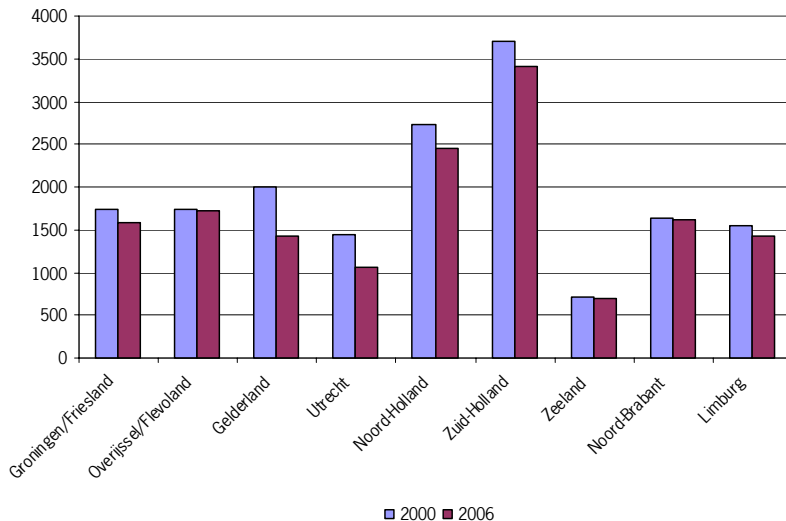
Deelnemers aan vrijwilligerswerk, informele hulp en gezamenlijke acties,^a bevolking van 18 jaar en ouder, 1994-2006 (in procenten)

De Vereniging Landelijke Unie van Vrijwilligers (UVV) is een organisatie, bestaande uit een landelijke vereniging met als leden 9 provinciale verenigingen die ieder voor zich weer sturing geven aan in totaal 103 plaatselijke verenigingen of stichtingen. Het betreft vooral verenigingen en stichtingen met zorgactiviteiten zoals activiteiten in verzorgings- en verpleegtehuizen en ziekenhuizen. De UVV vraagt de plaatselijke verenigingen ieder jaar naar het aantal vrijwilligers. Deze cijfers zijn samengevat in figuur 3.2.¹

De cijfers laten zien dat er in alle provincies dalingen zijn opgetreden wat betreft het aantal vrijwilligers. In Overijssel/Flevoland, Noord-Brabant en Zeeland waren de dalingen echter gering (1-2%), terwijl deze in Utrecht en Gelderland respectievelijk 27 en 28% waren.

¹ Drenthe heeft geen provinciale vereniging.

Figuur 3.2**Vrijwilligers van de bij UVV aangesloten organisaties in 2000 en 2006**

Bron: UVV (2007).

Kader 3.1**Vrijwilligersbestanden van lokale UVV's en Zonnebloem**

De lokale UVV's op het platteland die voor dit onderzoek zijn benaderd, geven aan dat hun vrijwilligersbestand al jaren stabiel is of zelfs groeit. Ook bij de Zonnebloem is het aantal vrijwilligers gegroeid. De leden zijn trouw, waardoor er weinig verloop is. Dit kan erop wijzen dat er op het platteland (nog) geen sprake is van daling van het vrijwilligersbestand.

Het aandeel vrouwelijke vrijwilligers ligt veel hoger dan het aandeel mannelijke vrijwilligers. Dit heeft vooral met het type activiteiten te maken die zich vooral op zorg richten. De tijdsbesteding van vrijwilligers van de betrokken organisaties was minimaal een dagdeel per week (drie uur), maar vaak werken de vrijwilligers wel 4 uur of langer voor de organisatie. Het vrijwilligerswerk dat onder beide organisaties valt bestaat voornamelijk uit ouderenzorg.

Om een indruk te geven van de leeftijdsopbouw van vrijwilligers is gebruik gemaakt van cijfers afkomstig uit de Sociale Staat van Nederland. Deze cijfers zijn gebaseerd op het onderzoek Culturele Veranderingen in Nederland,

waar later in dit hoofdstuk in meer detail naar zal worden gekeken. Uit de cijfers blijkt dat jongeren en jongvolwassenen in het algemeen ondervertegenwoordigd zijn in het vrijwilligerswerk. Volgens dit onderzoek doet ongeveer 25% van de bevolking vrijwilligerswerk in 2006 (zie figuur 3.1). Voor jongeren tussen de 16 en 17 jaar ligt dit percentage op 15, en voor mensen tussen de 18 en 34 is dit 20%. Ook in de informele hulp is het percentage jongeren lager dan gemiddeld. De leeftijdsgroep tussen 35 en 64 is het actiefst in het vrijwilligerswerk (29%) en in de informele hulp (24%) (Bijl et al., 2007).

Kader 3.2

Leeftijd vrijwilligers van lokale UVV's en Zonnebloem

Bij de Zonnebloem en de lokale UVV's met wie is gesproken, ontbreken jongeren in het vrijwilligersbestand. Ook zijn er binnen deze organisaties weinig mensen van beneden de 50 jaar actief. De gemiddelde leeftijd ligt bij de meeste organisaties tussen de 60 en 65 jaar, bij 2 organisatie was dit lager: tussen de 45 en 55 jaar. De aangesloten vrijwilligers zijn trouw en blijven lang bij de organisatie. Ook nieuwe leden zijn vaak ouder dan 50. Het ledenbestand vergrijsd dan ook. Bij de Zonnebloem is er sprake van wat verjonging.

3.2.2 Typen vrijwilligerswerk

Vrijwilligers zijn actief in verschillende sectoren. In tabel 3.3 wordt een overzicht gegeven van vrijwilligers over de verschillende sectoren in 1995, 2000 en 2005. Deze tabel is gebaseerd op het Tijdbestedingsonderzoek van het SCP. In de meeste sectoren vindt volgens dit overzicht een afname plaats. Zo is bijvoorbeeld vrijwilligerswerk in kerk en levensbeschouwing, een sector die traditioneel sterk vertegenwoordigd is op het platteland, tussen 1995 en 2005 afgenomen. Ook ten aanzien van de sectoren laten de diverse onderzoeken verschillende cijfers zien, maar de dalingstendens is overal zichtbaar.

Tabel 3.3		Deelname vrijwilligerswerk (naar sector) en aan informele hulpverlening, bevolking van 12 jaar en ouder in procenten in 1995, 2000 en 2005)		
Sector vrijwilligerswerk	1995	2000	2005	
Doet vrijwilligerswerk (exclusief Burenhulp)	44	31	32	
Cultuur, sport, hobby	26	15	15	
Kinderen en jeugd	17	10	11	
Religie	10	6	7	
Politiek, ideëel	6	4	4	
Beroepsorganisatie, vakbond	4	2	2	
Overig, georganiseerde hulp	3	3	3	
Vrouwenorganisaties	2	1	1	
Buren bejaarden hulp	13	7	8	
Bron: SCP (TBO), www.tijdbesteding.nl .				

3.3 Ontwikkelingen die van invloed zijn op het aanbod van vrijwilligerswerk

Binnen dit onderzoek ligt de focus op de interactie tussen vergrijzing en vrijwilligerswerk. Om een zo compleet mogelijk beeld te geven, zal in deze paragraaf kort worden ingegaan op andere maatschappelijke ontwikkelingen die van invloed zijn op de dynamiek binnen het vrijwilligerswerk en de informele zorg. Deze paragraaf is grotendeels gebaseerd op onderzoek uitgevoerd door Dekker et al. (2007).

Demografie

De rol van ouderen in vrijwilligerswerk en informele hulp groeit. Ouderen stoppen veelal pas na hun 75e jaar met vrijwilligerswerk. De verwachting is dat een toename van het aantal 65-75-jarigen een positieve invloed kan hebben op het vrijwilligersbestand. Een toename van het aantal 75-plussers kan echter leiden tot een groeiende vraag naar vrijwilligerswerk, met name op gebied van zorg.

De meest actieve groep vrijwilligers is tussen de 35 en 64 jaar oud. De jongere generatie heeft andere waarden en normen meegekregen. Zij zijn niet

opgevoed met de vanzelfsprekendheid wat voor de samenleving te doen. Dit sluit aan op de hierna besproken individualiseringstrend.

Kader 3.3

Leeftijdsofbouw lokale UVV's en Zonnebloem

De lokale UVV's en de Zonnebloem zijn vaak traditionele organisaties. Ze werken met een vaste ploeg en al jaren op dezelfde manier. Bij hen zijn het juist de ouderen die vrijwilligerstaken uitvoeren en ontbreekt het aan mensen die jonger zijn dan 50.

Het lijkt alsof de jongere generaties op een andere manier vrijwilligerswerk willen invullen. Zij wensen meer flexibiliteit wat betreft tijd, maar ook wat betreft vrijwilligerorganisatie. 'Jobhoppen' gebeurt niet alleen binnen het betaalde werk, maar ook bij het vrijwilligerswerk. Tevens hebben verschillende generaties verschillende redenen om vrijwilligerswerk te doen en geven er een eigen invulling aan. Voor de Zonnebloem zijn bijvoorbeeld de volgende fases en daarbij behorende kenmerken van belang:

jong-volwassenheid (20-39)

- beperkte tijd;
- focus op kwalitatief vrijwilligerswerk;
- vrijwilligerswerk dat aansluit bij werk en familie;
- anderen ontmoeten en interesse in dingen waarmee ze zich kunnen identificeren.

mid-volwassenheid (40-64)

- kennis en expertise inzetten voor vrijwilligersactiviteiten.

oud-volwassenheid (65 jaar en ouder)

- tijd en op zoek naar manieren om leegtes op te vullen;
- Rekening houden met gezondheidsbeperkingen.

Gebaseerd op Safrit et al. (2001).

Individualisering

Alleenstaanden doen in vergelijking met mensen met een gezin relatief minder vrijwilligerswerk. Het aantal en aandeel alleenstaanden groeit. Dit zou het aanbod vrijwilligers kunnen doen afnemen. Individualisering betekent ook dat allerlei andere traditionele maatschappelijke verbanden, waarbinnen sommige vormen van vrijwilligerswerk zich bevinden, hun dwingende karakter verliezen. Mensen gaan lossere banden met organisaties onderhouden. Vrijwillige inzet wordt niet langer voornamelijk bepaald door traditionele overwegingen en gewoontes.

Opleidingsniveau

Een hoger opleidingsniveau gaat gepaard met meer politieke en maatschappelijke participatie en dus ook met vrijwilligerswerk. Nederlanders met een hoger beroeps- of universitair niveau doen vaker vrijwilligerswerk dan mensen met een lagere opleiding. Het opleidingsniveau van de Nederlander stijgt en daarmee in potentie het aanbod van vrijwilligers.

Toename allochtonen

Het percentage Nederlanders van allochtone afkomst is de afgelopen decennia gegroeid en blijft voorlopig stijgen. Allochtonen zijn over het algemeen sterk ondervertegenwoordigd in het vrijwilligerswerk en voorzover zij wel actief zijn, concentreren zij hun activiteiten sterk op de eigen etnische gemeenschap. Hier lijkt weinig verandering in op te treden.

Kader 3.4

Vrijwilligers van lokale UVV's en Zonnebloem, geen afspiegeling van de bevolking

De samenstelling van de vrijwilligers binnen Zonnebloem en de UVV's waarmee is gesproken is geen afspiegeling van de Nederlandse bevolking. Het merendeel bestaat uit westerse vrouwen van boven de 60. Mannen, jongeren en allochtonen zijn in veel mindere mate aanwezig. Allochtonen kunnen een nieuwe doelgroep vormen voor zowel vraag als aanbod. Door de vrijwilligersorganisaties bij deze groep meer onder de aandacht te brengen, is het wellicht mogelijk om een toename in het aantal en aandeel allochtonen te krijgen binnen het vrijwilligersbestand.

Dit zal echter eerder een rol spelen in de meer stedelijke gebieden. Op het platteland wonen nog steeds relatief weinig allochtonen.

Concurrentie van andere activiteiten

Het leefpatroon van Nederlanders verandert. De tijdsdruk van bezigheden is toegenomen en er worden meer activiteiten afgewikkeld per dag. Ook leggen vrijwilligers zich minder lang vast aan één bepaalde organisatie en wordt er vaker van activiteit en organisatie gewisseld. Er is minder vrije tijd (onder andere in verband met toename van betaald werk) en deze wordt intensiever gebruikt. Er blijft daardoor minder tijd over voor vrijwilligerswerk.

Arbeidsparticipatie vrouwen

Vrouwen spelen binnen het vrijwilligerswerk een belangrijke rol. Met de toegenomen arbeidsparticipatie van vrouwen neemt de beschikbare tijd voor vrijwilligerswerk onder vrouwen af.

Kader 3.5

Toekomstverwachtingen voor vrijwilligerswerk

De lokale UVV's en de Zonnebloem constateren dat er steeds meer tweeverdieners komen. Tevens zal men in de toekomst langer doorwerken en de UVV's verwachten dat men in de toekomst vrije tijd anders zal besteden. Dit kan een reden zijn dat er in de toekomst minder vrouwen tijd hebben/nemen voor vrijwilligerswerk.

De toegenomen arbeidsparticipatie uit zich ook op een andere wijze. Lokale UVV's geven aan dat veel opa's en oma's een oppasfunctie hebben gekregen, waardoor ze minder tijd hebben voor vrijwilligerswerk.

Ontkerkelijkheid

Kerkelijkheid, en vooral kerkgang, gaat gepaard met een duidelijk sterkere deelname aan het vrijwilligerswerk. Vanaf de tweede helft van de vorige eeuw valt in Nederland een snelle en sterke ontkerkelijkheid waar te nemen, die zich heeft doorgezet en zich de komende jaren waarschijnlijk blijft voortzetten. Hiermee droogt een belangrijke bron van vrijwilligers op.

Kader 3.6

Het organiseren van vrijwilligerswerk

Vroeger vond het vrijwilligerswerk dat nu wordt uitgevoerd door lokale UVV's en de Zonnebloem op parochieniveau plaats, tegenwoordig is dit vooral op wijkniveau. Nieuwe medewerkers worden vooral geworven door mond-tot-mondreclame. Een goed netwerk is dus erg belangrijk. Dit was sterk aanwezig in de kerk en moet nu elders vandaan komen. Op het platteland lijkt dit onderlinge netwerk hechter dan in de stad. Tevens is de kerkelijkheid op het platteland sterker dan in de stedelijke gebieden.

Regionale cultuurverschillen

Verder spelen onder andere regionale cultuurverschillen een rol. Regio's zoals Salland en Twente kenmerken zich door hun sociale omgeving (Overbeek et al., 2008). Het sterk ontwikkelde vrijwilligerswerk is een onderscheidend kenmerk van Salland. In deze regio is gemiddeld 50% van de bevolking maandelijks actief binnen verenigingen. In sommige kleine kernen ligt dit percentage zelfs nog spectaculair hoger; de kern Broekland telt 1.200 inwoners, maar beschikt wel over 1.400 vrijwilligers (dit is mogelijk omdat vrijwilligers actief

kunnen zijn in meerdere verenigingen of clubs) (Plaatselijke Groep Salland, 2007). Ter vergelijking, uit diverse onderzoeken blijkt dat de gemiddelde deelname van vrijwilligerswerk in Nederland tussen de 25 en 40% ligt.

In figuur 3.3 worden de hiervoor beschreven ontwikkelingen en hun mogelijke invloedsrichting op het vrijwilligerswerk samengevat.

Figuur 3.3 Maatschappelijke ontwikkelingen en hun potentiële uitwerking op het vrijwilligerswerk		
Maatschappelijke ontwikkeling	Uitwerking	Toelichting
Demografie/vergrijzing	+/-	Het potentieel neemt toe, maar vergrijzing kan de vraag naar vrijwilligerswerk ook doen toenemen
Individualisering	-	Vrijwilligerswerk wordt minder vanzelfsprekend
Opleidingsniveau	+	Potentieel neemt toe
Toename allochtonen	+/-	Allochtonen leveren vooral bijdragen binnen de eigen groep
Concurrentie van andere activiteiten	-	Afname van potentieel, korte vastlegging, minder vrijwilligersuren
Arbeidsparticipatie vrouwen	-	Minder tijd voor vrijwilligerswerk, ook minder tijd onder ouderen in verband met oppassen
Ontkerkelijking	-	Wegvallen milieu voor rekrutering
Regionale verschillen	+/-	Regionale verschillen kunnen groter/kleiner worden
Bron: Dekker et al. (2007).		

3.4   Vrijwilligerswerk op het platteland

In voorgaande paragrafen zijn algemene ontwikkelingen van invloed op vraag en aanbod van vrijwilligerswerk beschreven. Op het platteland lijkt deelname aan vrijwilligerswerk wat van het nationale beeld af te wijken. In de SCP-publicatie *Thuis op het platteland* (Steenbekkers et al., 2006) wordt weergegeven dat er op het platteland een actiever vrijwilligersleven is dan in de stad.

Tabel 3.5 Deelname in % van 18 jaar en ouder aan vrijwilligerswerk		
	1998	2003
Platteland	49	50
Stad	41	38
Nederland	44	42
Bron: Devilee en De Hart, in: Steenbekkers et al. (2006).		

Kader 3.7   Ledenbestanden van lokale UVV's en Zonnebloem

De geïnterviewde lokale UVV's geven aan dat hun ledenbestand in de loop der tijd gelijk is gebleven. Er is bij deze organisaties dus nog geen sprake van terugloop. Eén van de organisaties had tot vorig jaar zelfs een wachtlijst voor vrijwilligers. De gesprekspartners weten niet of er veel verschillen zijn met de UVV's in de stad, maar het netwerk in de plattelandsgemeenten lijkt hechter dan in de stedelijke gemeenten.

Om een plattelandssamenleving levend te houden, is er waarschijnlijk ook meer inzet van vrijwilligers nodig dan in de stad. Dit komt onder andere door lagere woondichtheden, wat een kleiner aanbod van voorzieningen betekent en het hogere schaalniveau (afstanden) waarop het geheel moet functioneren. Denk aan taxi- en boodschappendiensten, het open houden van kleinere bejaardentehuizen, of bijvoorbeeld voorzieningen als bibliotheek of postkantoor.

Uit onderzoek van Lammerts et al. (2006) blijkt dat ouderen in Midden-Drenthe graag in hun dorp willen blijven wonen. Toch geeft een groot gedeelte van deze groep ouderen aan binnen een aantal jaar te zullen verhuizen. De redenen hiervoor hebben vrijwel altijd te maken met het ouder worden. In de ogen van de ouderen zelf gaat ouder worden gepaard met afnemende vitaliteit en een groeiende zorgbehoefte. Er is (praktisch) geen passende huisvesting mogelijk in de dorpen. Bejaardentehuizen liggen veelal in de wat grotere kernen, waardoor ouderen die op zo'n woonvorm zijn aangewezen hun dorp moeten verlaten. Doordat de formele zorgstructuur het platteland niet kan voorzien in de vraag die ouderen van boven de 75 hebben, is het voor deze groep ouderen noodzakelijk om oplossingen in de informele zorg te zoeken, willen ze op het platteland blijven wonen (Lammerts et al., 2006).

Het is moeilijk om een goed beeld te krijgen van de stand van zaken en ontwikkelingen van het vrijwilligerswerk op het platteland. Er is een aantal onderzoeken waar gegevens over plattelandsgemeenten uit te destilleren zijn. Zo geeft Schuijt (2007) aan dat mensen die woonachtig zijn in kleine en mid-

delgrote dorpen (waarbij we aannemen dat dit vooral plattelandsdorpen zullen zijn), minder vaak stoppen met vrijwilligerswerk dan in de stad en dat deelname aan vrijwilligerswerk op het platteland groter is dan in de stad. Het verschil in deelname is in 2003 ten opzichte van 1998 alleen maar groter geworden doordat deelname in de stad is afgenomen, en deelname op het platteland licht is toegenomen. Dit beeld komt overeen met het overzicht van Thuis op het platteland (zie tabel 3.5).

Uit een aantal enquêteonderzoeken van het SCP waarin ondermeer aandacht wordt besteed aan vrijwilligerswerk en informele zorg zijn de resultaten te herleiden naar platteland. Voor deze studie is gekeken naar de dataset van het *Aanvullend voorzieningen onderzoek* (AVO) uit 1999 en 2003 en het *Culturele veranderingenonderzoek in Nederland* (CV) van 2000 en 2004. Het doel van het onderzoek Culturele Veranderingen in Nederland is het systematisch peilen van meningen onder de Nederlandse bevolking om inzicht te krijgen in de culturele veranderingen. Hiervoor wordt gebruik gemaakt van een enquête onder de Nederlands sprekende bevolking vanaf 16 jaar. Het doel van het AVO-onderzoek is inzicht verkrijgen in de mate waarin door de Nederlandse huishoudens (alle personen van 6 jaar en ouder), gebruik wordt gemaakt van sociale en culturele voorzieningen van zeer uiteenlopende aard. In zowel het CV als het AVO-onderzoek zijn vragen over vrijwilligerswerk en of informele zorg opgenomen, evenals informatie over de leeftijd van de respondent en zijn of haar woonplaats. Hierdoor zijn deze datasets geschikt om te gebruiken binnen deze studie.

De hier gepresenteerde resultaten geven slechts een indicatie voor het antwoord op de vragen zoals gesteld in deze studie. Willen we meer specifieke uitspraken doen, dan moet deze data gedetailleerder worden geanalyseerd en zou een langere tijdreeks meegenomen moeten worden. Hier was binnen dit onderzoek de tijd niet voor.

3.4.1 Deelname aan vrijwilligerswerk en informele zorg

In tabel 3.1 is voor de leeftijdscategorie 18 jaar en ouder een overzicht gegeven van het verloop in deelname aan vrijwilligerswerk. Deze tabel is gebaseerd op het SCP-CV onderzoek. Om meer over de leeftijdssamenstelling van deelname aan vrijwilligerswerk in het landelijk gebied te kunnen zeggen, hebben wij in meer detail naar de data van 2000 en van 2004 gekeken. De steekproef van het CV-onderzoek uit 2000 betrof 1.650 respondenten van 16

jaar en ouder, waarvan 563 personen (= 34%) in een plattelandsgemeente wonen (Becker, 2000). In 2004 bestond de steekproef uit 2300 respondenten, waarvan 730 op het platteland woonden (= 32%). De verhouding stedelijke en plattelandsgemeenten is dus over de twee jaren vergelijkbaar en ook representatief voor de Nederlandse situatie. In het CV-onderzoek is aan een steekproef van de Nederlandse bevolking gevraagd of zij vrijwilligerswerk verricht en/of informele hulp biedt en hoeveel uur ze dat per week doet ((SCP), 2004).

In beide jaren wordt er op het platteland vaker dan gemiddeld vrijwilligerswerk verricht en/of informele hulp gegeven - het verschil tussen stad en platteland zal nog groter zijn. Zie tabel 3.6 voor een overzicht. De totaalcijfers in tabel 3.6 komen redelijk overeen met de cijfers die af te leiden zijn uit figuur 3.1. Dat er detailverschillen zijn, is te verklaren door het feit dat voor de analyse van figuur 3.1 enkel respondenten van 18 jaar en ouder zijn meegenomen en er in tabel 3.6 van 16 jaar en ouder is uitgegaan.

Tabel 3.6		Vrijwilligerswerk en informele zorg op het platteland (in %)		
	Totaal 2000	Platteland 2000	Totaal 2004	Platteland 2004
Doet vrijwilligerswerk	28	34	24	28
Geeft informele hulp	23	28	16	17
Zowel vrijwilligerswerk als informele hulp	9	13	6	7
Bron: SCP (CV'00 en CV'04).				

Vergelijken we de resultaten van 2000 en 2004, dan zien we dat op nationaal niveau en plattelandsniveau de deelname aan vrijwilligerswerk en/of informele hulp afgenomen is. Op het platteland is het percentage zelfs relatief meer afgenomen dan gemiddeld. Het gemiddeld aantal uur is voor vrijwilligerswerk ongeveer gelijk gebleven en voor informele zorg wat hoger.¹

In tabel 3.7 staat de leeftijdsopbouw van vrijwilligers op het platteland zowel in 2000 als in 2004.

¹ *Thuis op platteland* schetst een ander beeld, namelijk een lichte stijging van het percentage plattelanders dat vrijwilligerswerk doet. Dit is echter gebaseerd op andere data (CBS) en op twee andere jaren (1998 en 2003).

Tabel 3.7		Deelname vrijwilligerswerk op het platteland naar leeftijd			
Leeftijdsofbouw respondenten platteland	Aandeel in steek- proef (%)	% van deze leeftijds- groep dat vrijwilli- gerswerk doet	% dat deze leeftijds- groep binnen de vrijwilli- gersgroep vormt	% van deze leef- tijds- groep dat in- forme- le hulp biedt	% dat de- ze leef- tijdsgroep binnen de informele hulpgroep vormt
2000					
16-44 (2000)	54	30	48	23	44
16-44 (2004)	44	25	40	13	30
45-64 (2000)	32	41	38	35	41
45-64 (2004)	35	32	40	26	47
65-74 (2000)	9	38	9	35	11
65-74 (2004)	12	30	13	23	15
75 + (2000)	5	28	4	27	5
75 + (2004)	9	22	7	16	7
Bron: SCP (CV'00 en CV'04).					

Actieve ouderen (65- tot 74-jarigen) zijn ongeveer net zo actief als vrijwilliger als personen uit de leeftijdscategorie 45 tot 64 jaar (deze laatste groep wordt over het algemeen als de meest actieve groep gezien). Vanaf 65 jaar neemt deelname aan vrijwilligerswerk en informele hulp wat af, maar ligt niet veel lager dan binnen de leeftijdscategorie 45 tot 64 jaar. Het percentage ouderen binnen de vrijwilligersgroep ligt in 2004 flink hoger dan in 2000. Het absolute aantal respondenten van 75 jaar of ouder is klein waardoor we hier geen harde uitspraken over doen. In 2004 wordt onder de plattelanders in gemiddeld aantal uren de meeste hulp geboden door de leeftijdsgroep 65 tot 74 jaar (8 uur). Nationaal gezien worden gemiddeld de meeste uren geboden door de groep 45 tot 64 jaar (7 uur). Over alle leeftijdsgroepen is het percentage dat vrijwilligerswerk doet of informele hulp biedt lager in 2004 dan in 2000.

Om zicht te krijgen op de relatieve invloed van deze factoren op het al dan niet deelnemen aan vrijwilligerswerk, is een multivariate logit analyse uitge-

voerd. Deze analyse wordt gepresenteerd in tabel 3.8. In deze analyse is de CV-data uit 2000 en de CV-data uit 2004 gecombineerd in 1 dataset. Voor deze twee jaren blijkt de deelname aan vrijwilligerswerk in Nederland gemiddeld 26% te zijn en op het platteland 31%.

In tabel 3.8 wordt de invloed van verklarende variabelen op de kans op deelname aan vrijwilligerswerk geschat. De verklarende variabelen geven een toe- of afname weer ten opzichte van de gemiddelde kans op deelname aan vrijwilligerswerk. De kans dat een Nederlander aan vrijwilligerswerk doet is het hoogst in de leeftijdscategorie 45 tot 74 jaar (de referentiecategorie). Het is opvallend dat deelname aan vrijwilligerswerk pas afneemt vanaf 75 jaar, en niet vanaf 65 jaar. De kans op deelname aan vrijwilligerswerk is 9% lager voor jongeren in de leeftijdscategorie 16 tot 44 jaar, vergeleken met de leeftijdscategorie 45 tot 74 jaar.

Andere opvallende punten zijn dat Nederlands hervormden en gereformeerden actiever binnen het vrijwilligerswerk zijn dan de rest van de Nederlanders. Dit blijkt zowel algemeen in Nederland als op het platteland het geval te zijn. Wel is het effect van het behoren tot een kerkgenootschap op het platteland sterker dan gemiddeld. Ook het hebben van een hogere opleiding heeft een positief effect op het doen van vrijwilligerswerk. Dit effect is op het platteland ook sterker dan gemiddeld. Een mogelijke verklaring zou kunnen zijn dat er op het platteland op hoger opgeleiden een sterkere morele verplichting rust om aan vrijwilligerswerk deel te nemen. Dit is waarschijnlijker in plattelandsgregio's waarin het aantal hoger opgeleiden lager ligt dan gemiddeld in Nederland.

Over het algemeen is het doen van vrijwilligerswerk zowel in Nederland als op het platteland tussen 2000 en 2004 sterk afgenomen (dit effect is ook waarneembaar in figuur 3.1). Ook wanneer er gecorrigeerd is voor de meest belangrijke verklarende factoren voor het doen van vrijwilligerswerk (namelijk kerkelijkheid en opleiding) blijkt er een sterk tijdseffect. Deelname aan vrijwilligerswerk is tussen 2000 en 2004 afgenomen.

Tabel 3.8 Individuele kans op deelname aan vrijwilligerswerk				
	Nederland		Platteland	
Constante	0,31 a)	0,25 a)	0,36 a)	0,31 a)
Leeftijd				
16-44 jaar	-0,09 a)	-0,07 a)	-0,08 a)	-0,07 a)
45-64 jaar				
65-74 jaar				
75 en ouder	-0,14 a)	-0,11 a)	-0,12 b)	-0,10 c)
Behorend tot kerkgenootschap (KG)				
Rooms-katholiek				
Nederlands Hervormd		0,07 a)		0,12 b)
Gereformeerd		0,10 a)		0,11 b)
Andere KG + niet behorend tot KG				
Opleiding				
Hoger opgeleid		0,10 a)		0,14 a)
Niet hoger opgeleid				
Geslacht				
Vrouw		0,04 a)		0,05 c)
Platteland		0,07 a)		
Data uit CV 2004		- 0,05 a)		- 0,09 a)
a) p < 0,01; b) p < 0,05; c) p < 0,10. Bron: SCP (CV'00 en CV'04).				

3.4.2 Aanvullend voorzieningenonderzoek

Naast de CV-onderzoeken zijn er meerdere onderzoeken waarin aandacht is besteed aan vrijwilligerswerk, waaronder het AVO-onderzoek. Wij hebben gebruik gemaakt van de onderzoeken uit 1999 en 2003. De steekproef van het AVO-onderzoek bestond in 1999 uit 13.490 respondenten, waarvan 11.589 16 jaar of ouder waren. Wij laten de jeugd verder buiten beschouwing. Van de 11.589 respondenten van 16 jaar en ouder woont 39% op het platteland. Het aandeel 65 plussers was in 1999 18% en daarvan woonde 38% op het platteland ((SCP), 1999). In 2003 waren er 13.776 respondenten betrokken, waarvan 11.867 ouder dan 16 jaar. Hiervan woonde ook 39% op het platteland;

het percentage 65+ was ook 18, waarvan ook 39% op het platteland woonde ((SCP), 2003).

In 2003 is de vraag of men vrijwilligerswerk doet in het AVO-onderzoek opgenomen. Op deze vraag antwoordde 23% bevestigend. Op het platteland lag dit percentage wat hoger, namelijk 26. Deze percentages liggen lager dan in het CV-onderzoek zoals gepresenteerd in deze paragraaf, maar binnen de grenzen afkomstig uit eerdere literatuur. Doordat er geen aparte categorie zorg is opgenomen, is het niet mogelijk om op basis van het AVO-onderzoek van 2003 onderzoek hier wat over te zeggen. Vrijwilligers zijn vooral actief binnen de sportvereniging. Het platteland verschilt qua vrijwilligersactiviteiten nauwelijks van het gemiddelde.

Gebruikers van informele zorg

In het AVO-onderzoek van 1999 en 2003 is de respondenten gevraagd of ze in het afgelopen jaar hulp bij huishouden of persoonlijke verzorging hebben gekregen en zo ja, wie deze hulp verleende. Daarnaast is gevraagd of de respondent (meer) hulp had willen ontvangen. In het AVO is de respondenten ook gevraagd of ze zelf hulp geven, onder ander in de vorm van mantelzorg. Het laatste gebruikte onderdeel uit deze vragenlijst is of de respondenten vrijwilligerswerk doen en wat voor soort vrijwilligerswerk dit betreft.

Om inzicht te krijgen in de vraag naar vrijwilligers in de zorg op het platteland is in tabel 3.9 een overzicht gegeven van de hulpvragers. De vragen die gesteld werden, gingen over hulp bij verpleging, bij persoonlijke verzorging en hulp in het huishouden. De vraag over hulp in het huishouden is in 2003 meer gespecificeerd door hier expliciet bij te vermelden dat het gaat om hulp vanwege gezondheidsproblemen. Door verschillen in de manier van vragen is het niet mogelijk om de cijfers over de jaren met elkaar te vergelijken.

Daarnaast werd er in het AVO van 2003 ook gevraagd of de respondent of iemand in het huishouden van de respondent in de afgelopen 12 maanden hulp nodig had, maar deze hulp niet had gekregen. Als dit het geval is, kan dit geïnterpreteerd worden als een indicatie voor een tekort een (in)formele zorg.

Tabel 3.9		Percentage Formele en informele a) hulpvragers in Nederland en in het landelijk gebied		
Ontvangt hulp	Totaal 1999	Platteland 1999	Totaal 2003	Platteland 2003
16-44	15	16	7	8
45-64	16	14	8	7
65-74	22	22	16	16
75+	55	56	43	41
Had hulp willen ontvangen maar niet gekregen b)			Totaal 2003	Platteland 2003
16-44			7	6
45-64			18	20
65-74			16	14
75+			8	6
a) Dus inclusief mantelzorg; b) Werd in 1999 niet gevraagd. Bron: SCP (AVO'99 en AVO'03).				

Uit de AVO-onderzoeken blijkt dat een groot deel van de ouderen (34% van de 65-plussers in 1999 en 23% in 2003) een vorm van hulp ontvangt. Op het platteland is dit percentage vergelijkbaar met de nationale cijfers. Daarnaast blijkt uit de data van 2003 dat er ook hulpzoekers zijn die niet de hulp kregen die ze zelf wel noodzakelijk vonden. Uit deze analyse blijkt dat aanbod en vraag onder ouderen op het platteland iets beter op elkaar aansluiten dan gemiddeld, maar dat er ook op het platteland een grotere hulpvraag ligt dan dat er aanbod is. Doordat dit een eenmalige analyse is, is het niet mogelijk een trend te identificeren.

Een bijkomende relevante vraag in dit onderzoek is of de vorm van hulpverlening (wel of geen mantelzorg) op het platteland verschilt van de nationale situatie. Op basis van de gegeven informatie over wie de hulp verleende, is er een onderscheid gemaakt tussen formele (betaalde) en informele zorg. De volgende tabel geeft een beeld van het percentage informele zorg in Nederland in het algemeen en in het landelijk gebied.

Het percentage hulpontvangers dat mantelzorg ontvangt, ligt op het platteland iets lager dan de nationale cijfers. Op het platteland werd zowel in 1999 als in 2003 de totale hulpvraag iets minder door mantelzorg ingevuld dan gemiddeld in Nederland. Een voorzichtige conclusie zou kunnen zijn dat het platteland wat afhankelijker is van professionele zorg. Een verklaring hiervoor

zou kunnen zijn dat de potentiële mantelzorgers in bepaalde gebieden verder van de hulpvrager afwonen. Er is geen onderzoek gedaan dat deze potentiële verklaring onderbouwd. Het is wel belangrijk om hier op te merken dat alle vormen van huishoudelijke hulp in 1999 in dit onderzoek zijn meegenomen. Dit betekent waarschijnlijk een overschatting van het aantal 'echte' hulpvragers. Wij verwachten dat dit verschil de grote toename in procenten van de totale zorg tussen 1999 en 2003 veroorzaakt.

Tabel 3.10		Percentage hulpontvangers dat mantelzorg ontvangt		
	Totaal (%)	Als % van de totale zorg	Platteland (%)	Als % van de totale zorg
1999				
16-44	5	30	4	27
45-64	4	26	3	20
65-74	4	19	3	15
75+	7	14	8	15
2003				
16-44	4	64	5	58
45-64	4	47	3	46
65-74	6	38	6	39
75+	16	30	12	29
Bron: SCP (AVO'99 en AVO'03).				

In 1999 en 2003 is ook gevraagd of de respondenten hulp verlenen aan een hulpbehoevend persoon. In 1999 gaf 7% van de totale steekproef (dus ook de niet volwassenen meegerekend) aan hulp te verlenen. In 2003 lag dit percentage op gemiddeld 11%, waarvan 79% mantelzorg betrof. Op het platteland liggen deze percentages ongeveer gelijk en wat uren betreft ligt het lager: 5 uur op het platteland en 6 uur gemiddeld. Volgens deze steekproef geven relatief minder ouderen op het platteland informele zorg; 11% ten opzichte van 13%. Gegeven de observatie dat er wel meer vraag naar hulp is, is de vraag die hier blijft liggen de vraag waarom er op het platteland minder mantelzorg wordt verleend.

3.5 Verwachtingen voor de toekomst

Trendanalyse van het periodiek onderzoek naar de leefsituatie (POLS) laat een stijging zien van deelname aan vrijwilligerswerk, terwijl het Tijdsbestedingsonderzoek en het Culturele Veranderingen-onderzoek een daling laten zien. Maar gezien de verschillen tussen de cijferreeksen en de soms grote schommelingen per reeks, kan hier geen grote waarde aan worden gehecht. De diverse ontwikkelingen die enquêtécijfers laten zien, geven om deze reden dan ook geen stevige basis voor toekomstverwachtingen. De belangrijkste conclusie kan zijn dat het percentage vrijwilligers slecht te voorspellen is, maar er trendmatig waarschijnlijk geen grote veranderingen zijn te verwachten. Als de huidige ontwikkelingen doorzetten, kan er op termijn eerder een daling dan een stijging worden verwacht. Dit wordt onder andere beïnvloed door de eerder besproken diverse ontwikkelingen zoals afname van kerkelijke betrokkenheid en toenemende individualisering. Volgens het Tijdsbestedingsonderzoek neemt het vrijwilligerswerk binnen de leeftijdsgroep 65 tot 74 jaar toe en binnen de leeftijdsgroep 15 tot 24 jaar af. Waarschijnlijk zal voorlopig een daling bij de jongeren nog worden gecompenseerd door een stijging bij de ouderen (Dekker et al., 2007).

Op het platteland doen zich dezelfde algemene ontwikkelingen voor zoals beschreven in paragraaf 3.3. De levens van plattelanders veranderen. Ze worden minder lokaal gebonden en meer verstrengeld met de stad. Ze zijn door schaalvergroting meer tijd kwijt om winkels, opleiding, werk en andere bezigheden te bereiken en hechten steeds meer waarde aan autonomie, zelfontplooiing en privacy. Ook op het platteland wordt het sociale leven minder verplichtend. Dit uit zich onder meer in druk op het vrijwilligerswerk. Ook op het platteland zal het dus moeilijker worden om vrijwilligers te vinden. Het gemeenschapsleven op het platteland krijgt een vrijer karakter. Er ontstaat meer ruimte voor individuele keuzes, waarbij bewoners alleen meedoen aan activiteiten die hen aanspreken en zich meer onttrekken aan andere aspecten van het gemeenschapsleven (Simon et al., 2007).

Landelijk gezien is er een tekort aan vrijwilligers. Ook op het platteland is er een tekort, maar dit ligt lager dan gemiddeld. In het algemeen heeft 30% van de vrijwilligersorganisaties op het platteland een tekort aan vrijwilligers, en in de stad op 40%. De tekorten verschillen tussen stedelijke en plattelandsgebieden op het gebied van type vrijwilligerssector. De sector zorg en hulpver-

lening heeft echter de slechtste afstemming: 37% van de organisaties heeft een tekort. Dit is hoger dan gemiddeld. Iets meer dan een kwart van de organisaties zegt meer vrijwilligers jonger dan 50 jaar te kunnen gebruiken (Steenbekkers et al., 2006). Ook uit het AVO-onderzoek van 2003 blijkt dat een deel van de ouderen meer zorg zou willen ontvangen dan ze nu krijgen. Er blijkt dus, met name voor zorgactiviteiten een gat tussen vraag en aanbod van vrijwilligerswerk. Met de toenemende vergrijzing zal de vraag naar vrijwilligerswerk verder toenemen, waardoor dit gat waarschijnlijk nog groter zal worden.

Het gat tussen vraag en aanbod van vrijwilligerswerk is gemiddeld kleiner op het platteland dan in de stad. Het is echter niet onwaarschijnlijk dat dit in de toekomst zal veranderen. Enerzijds verloopt de vergrijzing op het platteland sneller dan gemiddeld, wat zoals eerder gezegd de vraag kan vergroten. Anderzijds doen zich diverse maatschappelijke voor, die zich al eerder in de meer stedelijke gebieden voordeden, zoals individualisering, ontkerkelijking en toenemende arbeidsparticipatie onder vrouwen. Dit alles tegen een achtergrond van een nog steeds dalend voorzieningenniveau, kan ertoe leiden dat het gat tussen vraag en aanbod van vrijwilligerswerk op het platteland in absolute en relatieve zin groter zal worden.

Uit de analyse van AVO1999 en AVO2003 blijkt dat mantelzorg op het platteland minder vaak voorkomt dan gemiddeld in Nederland. Dit komt zowel tot uiting in het percentage dat mantelzorg geeft, als in het aantal uren dat men mantelzorg geeft. Een mogelijke verklaring zou kunnen zijn dat plattelandsbewoners minder familie dichtbij hebben wonen. Dit effect zal sterker zijn in de gebieden die te maken hebben met een dubbele vergrijzing. Ouderen die op het platteland zijn komen wonen hebben hun familie in de stad achtergelaten en jongeren afkomstig van het platteland gaan naar de stad in verband met studie en werk (ontgroening platteland). Als dit inderdaad het geval blijkt te zijn, dan betekent dit dat het platteland voor de zorg nog meer afhankelijk wordt van vrijwilligers dan ze al is, terwijl het vrijwilligersbestand steeds meer vergrijst. Kortom, er staat het platteland in potentie een groot probleem te wachten.

Kader 3.8**Toekomstverwachting vrijwilligerswerk**

De UVV's geven aan dat het ledenbestand vergrijsd. Het is moeilijk om nieuwe vrijwilligers te werven om het bestand aan te vullen. Dit probleem zal in de toekomst groter worden. Met name de invulling van bestuursfuncties is moeilijk. Daling van het aantal vrijwilligers zal dan ook waarschijnlijk de consequentie zijn. Tevens wordt verwacht dat men zich minder uren vrijwillig zal inzetten.

Er wordt voor de toekomst een grotere vraag dan aanbod verwacht. Nu al moeten sommige UVV's 'nee' zeggen tegen projecten. Dit zal in de toekomst meer gebeuren. Dit komt mede doordat instellingen een steeds groter beroep gaan doen op vrijwilligersorganisaties. De organisaties voeren taken uit, die vroeger door verplegend personeel werden gedaan. Dit soort ontwikkelingen vergroot de spanning tussen vraag en aanbod nog eens extra.

Consequenties voor de toekomst zijn volgens de UVV's: minder sociaal contact voor hulpbehoevenden, maar ook praktische zaken, zoals minder of niet meer buiten komen van ouderen, niet meer naar de winkel, bibliotheek of kerkdienst kunnen, enzovoort.

UVV's worden dikwijls benaderd voor maatschappelijke stages. Hier kunnen zij wegens tijdgebrek meestal geen gehoor aan geven. Vooral het begeleiden kost veel tijd. De Zonnebloem biedt wel plaats voor maatschappelijke stages. Wellicht dat de stages in de toekomst uiteindelijk vrijwilligers opleveren.

4 Conclusies en aanbevelingen

4.1 Inleiding

In voorgaande hoofdstukken zijn vergrijzing en vrijwilligerswerk veelal los van elkaar besproken. In dit hoofdstuk brengen we beide ontwikkelingen samen ten behoeve van het beantwoorden van de centrale vraag:

"Wat zijn mogelijke gevolgen van vergrijzing voor vrijwilligerswerk en informele zorg op het platteland?"

Hierbij zullen allereerst de bij de centrale vraag geformuleerde deelvragen worden beantwoord:

- Hoe ziet de ontwikkeling van de vergrijzing eruit op het platteland?
- Wat is de ontwikkeling van het aanbod van vrijwilligerswerk en informele zorg in Nederland en op het platteland?
- Welke factoren zijn van invloed op vrijwilligerswerk en informele zorg op het platteland en welke rol speelt vergrijzing hierin?

Dit hoofdstuk sluit af met een aantal aanbevelingen in algemene zin en voor het ministerie van LNV.

4.2 De ontwikkelingen van de vergrijzing op het platteland

Sinds de jaren twintig is er sprake van vergrijzing in Nederland. Er komen in absolute en in relatieve zin meer ouderen. De groei zal zich vanaf 2010 versnellen en rond 2037 zal het percentage ouderen binnen Nederland een hoogtepunt bereiken. De mate van vergrijzing kent regionale verschillen. Zo zijn er verschillen tussen provincies, maar ook binnen provincies en tussen stedelijke en plattelandsgebieden. Gebieden met relatief veel ouderen zijn Zeeuws-Vlaanderen, Zuid-Limburg en Drenthe.

Het verschil tussen het percentage ouderen in stedelijke en plattelands-gemeenten zal in de toekomst toenemen. Momenteel is het platteland gemiddeld net zo vergrijsd als de stedelijke gebieden (rond de 14%). Het tempo van

de vergrijzing ligt in de plattelandsgebieden echter hoger, waardoor het aandeel en het aantal ouderen hier sterker toeneemt, zowel in absolute als in relatieve zin. Veel plattelandsgebieden zullen op een vergrijzingspercentage van boven de 25% uitkomen. De belangrijkste oorzaken hiervoor zijn ontgroening en extra vergrijzing. De huidige populatie ouderen is op het platteland wel jonger dan in de stad. Het zijn vooral de vutters en pasgepensioneerden die migreren. Het aandeel 'oude' ouderen (80-plussers) zal in de plattelandsgemeenten in de toekomst meer toenemen dan in stedelijke gemeenten.

Momenteel is het aandeel jongeren tussen 20 en 34 jaar een stuk hoger in de stad dan op het platteland. Daarnaast trekt het platteland veel vutters en gepensioneerden aan.

4.3 De ontwikkeling van het aanbod van vrijwilligerswerk en informele zorg

Het is moeilijk om aan te geven hoe de ontwikkeling van het aanbod van vrijwilligerswerk en informele zorg verloopt en zich in de toekomst zal ontwikkelen. De cijfers uit diverse onderzoeken lopen uiteen en schommelen in de tijd door verschil in definitie, methode, leeftijd van de steekproef, enzovoort. Twee tendensen komen uit diverse onderzoeken naar voren. Enerzijds een schommelend, maar door de tijd heen stabiel aanbod, anderzijds een afname van het aanbod.

Wat wel uit alle beschikbare cijfers volgt is dat vooral jongeren en jongvolwassenen ondervertegenwoordigd zijn in het vrijwilligersbestand. De leeftijdscategorie 35 tot 65 jaar is het meest actief, maar ook de 65- tot 75-jarigen zijn relatief goed vertegenwoordigd. De meeste vrijwilligersactiviteiten zijn actief op het gebied van sport en kerk en levensbeschouwing.

Op het platteland is het vrijwilligerswerk steviger aanwezig dan in stedelijke gebieden in de zin dat een groter deel van de bevolking eraan deelneemt en dat minder organisaties vrijwilligerstekorten hebben. In uren inzet en type vrijwilligerswerk is er weinig verschil te ontdekken. Wel lijkt de plattelander trouwer aan de organisatie.

4.4 Factoren die van invloed zijn op vrijwilligerswerk en informele zorg

Diverse maatschappelijke trends zoals individualisering, ontkerkelijking en emancipatie beïnvloeden het aanbod van en de vraag naar vrijwilligers. Veel van deze ontwikkelingen zorgen ervoor dat de hoeveelheid tijd besteed aan vrijwilligerswerk en het soort inzet verandert. Deze wordt extensiever, minder duurzaam en minder structureel.

De maatschappelijke ontwikkelingen doen zich ook voor op het platteland, soms in mindere mate of vertraagd, waardoor er mogelijk een inhaalslag te verwachten is. Ook op het platteland wordt het sociale leven minder verplichtend. Dit uit zich al in het feit dat het moeilijker wordt om vrijwilligers te vinden en dat er ook op het platteland voor veel activiteiten de vraag naar vrijwilligers groter is dan het aanbod. Daar komt bij dat het voorzieningenniveau nog steeds omlaag gaat, waardoor de behoefte aan vrijwilligerswerk groter wordt.

4.5 Mogelijke gevolgen van vergrijzing voor vrijwilligerswerk en informele zorg op het platteland

Hoewel ouderen steeds langer gezond en vitaal blijven, zullen zij toch een groot deel van hun gepensioneerde leven in slechtere gezondheid doorbrengen en veelal een vorm van hulp en/of zorg nodig hebben. De gemiddelde leeftijd waarop de zorg nodig is, zal waarschijnlijk wat naar boven verschuiven, maar de gemiddelde leeftijd waarop men sterft wellicht ook. Nu ontvangt een groot deel van de 65-plussers, maar vooral 75-plussers een vorm van hulp, waarvan een deel door vrijwilligers wordt ingevuld door het bieden van informele zorg. Niet alle vraag naar hulp wordt beantwoord. De vraag is groter dan het aanbod. Zowel ten aanzien van formele als informele zorg is er een gat tussen vraag en aanbod. Het gat is wat betreft informele zorg zelfs groter op het platteland dan in stedelijke gebieden. De UVV's met wie is gesproken, laten weten dat hun ledenbestand stabiel is, maar dat dit vooral komt door de trouwheid van de leden. Hun ledenbestanden vergrijzen en het is moeilijk om nieuwe vrijwilligers te vinden, waardoor er op termijn tekorten kunnen ontstaan. Ook moeten zij wel eens projecten weigeren omdat ze daar op dat moment de capaciteit niet voor hebben.

Het is moeilijk om te voorspellen hoe de vergrijzing op het platteland het vrijwilligerswerk precies zal beïnvloeden. De vergrijzing verloopt er sneller en

zal er uiteindelijk op een hoger niveau uitkomen dan in meer stedelijke gebieden. Ook zullen er in plattelandsgemeenten relatief meer 'oude' ouderen (80-plus) komen, dan in stedelijke gemeenten.

Vergrijzing in het segment 65- tot 75-jarigen kan het vrijwilligersbestand in vergroten. Aan de andere kant kan vergrijzing in het segment 75-plus het bestand in verkleinen. Vergrijzing kan een grotere vraag naar vrijwilligerswerk tot gevolg hebben, met name op gebied van zorg. Momenteel merken UUV's al dat er in de formele zorg minder tijd komt voor bepaalde onderdelen van de verzorging. Zo krijgen UUV's bijvoorbeeld het verzoek voor voedingsassistentie, een activiteit die normaal door een betaalde kracht wordt uitgevoerd. Als er in de toekomst door dit soort ontwikkelingen nog meer beroep wordt gelegd op vrijwilligers, kan het sociale aspect van het vrijwilligerswerk onder druk komen.

Ouderen op het platteland hebben in die zin ook een aantal nadelen ten opzichte van ouderen in de meer stedelijke gebieden. Er zijn op het platteland minder voorzieningen, de voorzieningen zijn verder weg en nemen nog steeds af. Daarbij gaat het om de praktische alledaagse voorzieningen zoals detailhandel en openbaar vervoer, maar ook om (gezondheids)zorgvoorzieningen. Er is veelal minder geschikte ouderenhuisvesting op het platteland. Woningen zijn groter, niet gelijkvloers en er is vaker een (grote) tuin. Ook zijn er minder zogenaamde seniorenwoningen. Doordat kinderen op het platteland veelal niet in de buurt wonen kunnen ze de benodigde ondersteuning, in de vorm van mantelzorg, niet bieden. Dit laatste is echter niet alleen een probleem van het platteland.

Dit alles, in combinatie met verdergaande maatschappelijke ontwikkelingen zoals ontkerkelijking, arbeidsparticipatie onder vrouwen en individualisering kan ertoe leiden dat de mismatch tussen vraag en aanbod van vrijwilligerswerk en met name informele zorg in de toekomst door de vergrijzing alleen maar groter wordt op het platteland. Voorlopig liggen er nog kansen bij de 'jongere' ouderen. Vooral op het platteland zoeken nieuwkomers in deze levensfase aansluiting bij een netwerk, maar deze kansen zijn waarschijnlijk slechts tijdelijk van aard.

Er wordt momenteel veel aandacht besteed aan de vergrijzing en mogelijke gevolgen ervan in algemene zin. Er wordt echter maar weinig aandacht besteed aan de specifieke situatie op het platteland. De conclusies uit diverse studies dat het sociale netwerk, waaronder het vrijwilligerswerk nog stevig is op het platteland en sterker dan in de stad is juist. De plattelandsvergrijzing is

echter een niet te onderschatten ontwikkeling die een zware druk gaat leggen op dit netwerk. Het is de vraag of deze druk en mogelijke gevolgen ervan goed worden ingeschat. Vooral in de zorg kan worden verwacht dat het gat tussen vraag en aanbod grote proporties aan zal nemen.

4.6 Aanbevelingen

Meer onderzoek en inzicht nodig

Eerst moet de kanttekening worden geplaatst dat het beeld van de ontwikkeling van het vrijwilligerswerk geenszins duidelijk is, niet in algemene zin en niet voor het platteland. Het effect van vergrijzing op vrijwilligerswerk heeft ook verschillende kanten. Een eerste aanbeveling is dat er meer onderzoek nodig is op deze interactie. Daarbij zou er vooral een focus moeten liggen op de zorgbehoeften van ouderen op het platteland en de ontwikkeling daarvan, maar ook op de aanwezige voorzieningenstructuur en de ontwikkelingen. Vragen die hierbij relevant zijn, betreffen: Welk soort vrijwilligerswerk is noodzakelijk zodat ouderen op het platteland kunnen blijven wonen? Hoeveel vrijwilligers zijn hiervoor nodig? Wat voor vrijwilligerswerk is er nodig om het platteland leefbaar te houden? Zijn er alternatieven voor vrijwilligerswerk en wat zijn de daarbij behorende voorwaarden?

De situatie op het platteland is niet overal gelijk; er zijn sterke regionale verschillen. De verwachting is dat deze in de toekomst alleen maar sterker zullen worden. Een voorbeeld hiervan is de afstand tussen familieleden. Om zorg te kunnen leveren, kan de afstand niet te groot zijn. Uit onderzoek blijkt dat de afstand tussen familieleden vooral ontstaan door lange afstandsverhuizingen voor studie of werk (Mulder en Kalmijn, 2004). Als er geen werk- of studiemogelijkheden in de regio aanwezig zijn, ligt het voor de hand te veronderstellen dat het aantal langeafstandsverhuizing in deze regio groter is dan gemiddeld. Het is belangrijk om het informele hulpaanbod in de vorm van mantelzorg (en het aanbod van vrijwilligers) in gebieden waar weinig of geen werk- of studiemogelijkheden aanwezig zijn in meer detail te onderzoeken. Voor het leefbaar houden van juist deze regio's is het van belang om meer inzicht te krijgen in de ontwikkeling van vrijwilligerwerk en informele zorg in deze regio's.

Uit het AVO-onderzoek van 2003 blijkt dat er meer vraag naar hulp is dan er wordt gegeven. Daarnaast blijkt dat er procentueel gezien op het platteland

minder mensen actief zijn als mantelzorger dan gemiddeld in Nederland. Deze observaties vragen om een verklaring. Waarom wordt op het platteland minder mantelzorg verleend dan gemiddeld in Nederland?

Onderkenning en benoeming

Er is in de loop der tijd behoorlijk wat aandacht geweest voor de leefsituatie op het platteland. De interactie tussen vergrijzing en vrijwilligerswerk is daarbinnen echter niet specifiek naar voren gekomen als aandachtspunt en potentieel probleem voor de leefbaarheid. Gezien de resultaten van dit onderzoek lijken aandacht, onderkenning en benoeming van de specifieke situatie en ontwikkelingen van vergrijzing en vrijwilligerswerk op het platteland eerste noodzakelijke stap.

Maatschappelijke stages en bedrijfsleven

De overheid is begonnen met de invoering van maatschappelijke stages. Dit kan een gunstige uitwerking hebben op het vrijwilligerswerk. Men begint namelijk over het algemeen pas aan vrijwilligerswerk als men er (in het verleden) mee in aanraking is geweest. De stages kosten instellingen echter relatief veel tijd en zijn te kort om in praktische zin direct effect te hebben. Veel UVV's kunnen er dan ook geen invulling aan geven. Een verlenging van de stageduur kan hierbij helpen.

Het bedrijfsleven kan meer betrokken worden bij het vrijwilligerswerk. Een bedrijf kan maatschappelijke uitjes organiseren waarin werknemers vrijwilligerswerk uitvoeren, werknemers tijd geven/uitbesteden voor dergelijke activiteiten of onderdelen van vrijwilligerswerk sponsoren. Vrijwilligersorganisaties zullen dan echter actief bedrijven moeten benaderen.

Buurtcentra

Met een toenemende vraag naar vrijwilligerswerk en een stabiel tot afnemend aanbod zal men in de toekomst proberen om met dezelfde hoeveelheid tijd en (minder) mensen meer vragers te bereiken. Hierbij kunnen buurtcentra een belangrijke rol spelen. Daar kunnen meer ouderen tegelijk samen komen voor activiteiten en zijn er per oudere minder vrijwilligers nodig. Dit gaat ten koste van het één op één contact tussen vrager en aanbieder. Maar dat probleem kan voor een deel teniet worden gedaan doordat ouderen door het bij elkaar komen zelf die rol vervullen. In plattelandsgebieden zal er hierbij vooral aandacht moeten zijn voor het vervoer naar de buurtcentra. In stedelijke gebieden

kunnen ouderen eerder zelfstandig naar buurtcentra komen, maar door de grotere afstanden is dat op het platteland moeilijker. Door de schaal speelt mobiliteit sowieso een belangrijke rol bij het vrijwilligerswerk op het platteland. Mobiele voorzieningen, zoals bibliotheken of postkantoren zijn in dat kader belangrijk.

Aansluiting van het vrijwilligerswerk bij de behoeften van de vrijwilligers
Maatschappelijke ontwikkelingen beïnvloeden de interesse van mensen voor vrijwilligerswerk. Men wil activiteiten die aansluiten bij de eigen wensen. Dit heeft te maken met generaties, maar ook met leefstijlen. De diverse leeftijdscohorten in de samenleving vormen geen homogene groepen. Het is van belang om inzicht te hebben in de diverse leefstijlen om het vrijwilligerswerk daarop beter te kunnen laten aansluiten. In de toekomst zal er waarschijnlijk meer nadruk komen te liggen op kortlopende zelfstandige projecten omdat dat aansluit bij de behoeften van de vrijwilligers. Dit gaat niet alleen op voor het vrijwilligerswerk op het platteland, maar voor het vrijwilligerswerk in het algemeen.

Vrijwilligerswerk, vooral in de zorg, heeft een imago probleem. Het huidige imago is grijs, wat het werven van nieuwe, jonge vrijwilligers bemoeilijkt. Een imagocampagne zou bij kunnen dragen aan imagoverbetering en daarmee aan het werven van nieuwe vrijwilligers.

Literatuur en websites

Bijl, R., J. Boelhouwer, E. Pommer (redactie), *De sociale staat van Nederland 2007*. Sociaal Cultureel Planbureau, Den Haag, 2007.

Boer, A. de, 'Informele zorg nu en in de toekomst'. In: Boer, A.D. (red.), *Toekomstverkenning informele zorg*. Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag, 2007.

Claassen, A., en N. Welling, *Verkenning van een nieuwe definitie van vrijwilligerswerk/vrijwillige inzet*. ITS, Radboud Universiteit Nijmegen, Nijmegen, 2006.

Dekker, P., J. de Hart en L. Faulk, *Toekomstverkenning vrijwillige inzet 2015*. SCP, Den Haag, 2007.

Derks, W., P. Hovens en L.E.M. Klinkers, *Structurele bevolkingsdaling; Een urgente nieuwe invalshoek voor beleidsmakers*. In opdracht van de secretarissen van de Raad voor Verkeer en Waterstaat en van de VROMRaad, Den Haag, 2006.

Govaart, M.M., H.J. van Daal, A. Munz en J. Keesom (Eds.), *Vrijwilligers-werk wereldwijd*. NIZW, Utrecht, 2001.

Hart, J. de, F. Knol, C. Maas-de Waal en T. Roes, *Zekere banden; Sociale cohesie, leefbaarheid en veiligheid*. Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag, 2002.

Huisman, C. en L. van Wisen, 'Vergrijzing in de regio'. In: *Demos, bulletin over bevolking en samenleving*. Uitgave van stichting NIDI, jaargang 16. 2000.

Lammerts, R., S. Tan en R. Wonderen, *Ouderen onder dak; Een onderzoek naar wonen, welzijn en zorg voor ouderen in kleine dorpen*. Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, Den Haag, 2006.

Mulder, C. en M. Kalmijn, 'Even bij oma langs; NKPS laat zien hoe ver familieleden van elkaar wonen'. In: *Demos* 20(10), pp. 78-80. 2004.

Nitsche, B., C. Scholten en G. Visser, *Vergrijzing en informele zorg; De toenemende druk op mantelzorg en vrijwilligerswerk*. Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn, Den Haag, 2004.

Overbeek, G., N. Somers en J. Vader, *Landschap als consumptieperspectief van bewoners*. MNP, WOT, Wageningen, 2008.

Safrit, R.D., S.D. Scheer en J.E. King, 'Understanding "Seasons of Service": Promoting Volunteerism across the Life Span'. In: *Journal of Volunteer Administration* 19(3), pp.15-23. 2001.

Salland, Plaatselijke groep, *Leader ontwikkelingsplan Salland 2007 - 2013*. 2007.

Schnabel, P., 'Vergroting van de maatschappelijke cohesie door versterking van de sociale infrastructuur; Probleemverkenning en aanzet tot beleid'. In: Hortulanus, R. P. & Machielse, J. E. M. (Eds.), *In de marge; Het sociaal debat, deel I* (pp. 21-34). Elsevier bedrijfsinformatie, Den Haag, 2000.

Schuyt, Th.N.M., B.M. Gouwenberg, R.H.F.P. Bekkers, M.M. Meijer en P. Wiepking (Eds.), *Geven in Nederland 2007; Giften, legaten, sponsoring en vrijwilligerswerk*. Reed business bv, 2007.

Simon, C., L. Vermeij en A. Steenbekkers, *Het beste van twee werelden; Plattelanders over hun leven op het platteland*. SCP, Den Haag, 2007.

Steenbekkers, A., C. Simon en V. Veldheer (Eds.), *Thuis op het platteland; De leefsituatie van platteland en stad vergeleken*. SCP, Den Haag, 2006.

UWV, *Jaarverslag 2006*. Unie van Vrijwilligers, 2007.

Gebruikte datasets en websites:

CBS, (2007). Statline: CBS.

Becker, J.W., Sociaal en Cultureel Planbureau. (2000). Culturele veranderingen in Nederland 2000 - CV 2000 [computerfile]: Amsterdam, Steinmetz Archives (P1525).

Eurostat. (2007). Eurostat.

(SCP), Sociaal en Cultureel Planbureau. (1999). Aanvullend voorzieningen gebruiksonderzoek 1999 - AVO'99 [computerfile]: Amsterdam, Steinmetz Archives (P1513).

(SCP), Sociaal en Cultureel Planbureau. (2003). Aanvullend voorzieningen gebruiksonderzoek 2003 - AVO'03 [computerfile]: Amsterdam, Steinmetz Archives (P1660).

(SCP), Sociaal en Cultureel Planbureau. (2004). Culturele veranderingen in Nederland 2004 - CV'04 [computerfile]: Amsterdam, Steinmetz Archives (P1692).

www.tijdbesteding.nl

Bijlage 1

Vragenlijst vrijwilligersorganisaties

1. Kunt u iets over de stichting vertellen (ontstaan/hoe lang geleden/doel/missie/welke organisaties/welke activiteiten)?
2. Hoe is de samenstelling: (man/vrouw, leeftijd, hoeveelheid tijd die men erin steekt, aantallen)?
3. Is deze samenstelling in de loop van de jaren veranderd?
  - Op welke manier?
  - Waarom?
  - Speelt vergrijzing een rol?
  - Spelen andere zaken een rol? (ontgroening, ontkerkelijking, emancipatie vrouwen)
  - Wat zijn hiervan de consequenties?
4. Ziet u dit in de komende jaren ook veranderen?
  - Op welke manier?
  - Waarom?
  - Wat zijn de consequenties?
5. Hoe is de ontwikkeling van vraag en aanbod binnen de stichting?
6. Is deze ontwikkeling specifiek voor dit gebied? Of landelijk?
7. Hoe speelt de stichting hierop in?
8. Als het aantal vrijwilligers daalt of de vraag neemt toe: verwacht u dan problemen? Welke?
9. Is er naar uw weten een verschil tussen vraag en aanbod van vrijwilligers tussen stad en platteland?

10. Zijn er bepaalde kenmerken van vrijwilligers? Gerelateerd aan bepaalde werkzaamheden?

11. Is er data beschikbaar (digitaal ledenbestand van nu en van 5 jaar terug)?

Bijlage 2

Geïnterviewden vrijwilligersorganisaties

UW Drimmelen e.o.

De heer Van Gennip

voorzitter

Mevrouw Van Gennip

projectleidster

Mevrouw Van Hout

secretaris

UW Wouw e.o.

Mevrouw Visser

secretaris

Mevrouw Van Zuydam

voorzitter

Mevrouw Kraaijeveld

penningmeester

Mevrouw Doggen

bestuurslid

UW Roermond

Mevrouw E. Brül

secretaris

UW Dokkum

Mevrouw G. vd Lugt

secretaris

UW Winschoten

Mevrouw Meijer

secretaris

UW Voerendaal

Mevrouw M. de Boer

voorzitter

De Zonnebloem

Mevrouw Paumen

klantgroepmanager marketeer vrijwilligers

Het LEI ontwikkelt voor overheden en bedrijfsleven economische kennis op het gebied van voedsel, landbouw en groene ruimte. Met onafhankelijk onderzoek biedt het zijn afnemers houvast voor maatschappelijk en strategisch verantwoorde beleidskeuzes.

Het LEI is een onderdeel van Wageningen Universiteit en Researchcentrum. Daarbinnen vormt het samen met het Departement Maatschappijwetenschappen de Social Sciences Group.

Meer informatie: www.lei.wur.nl

